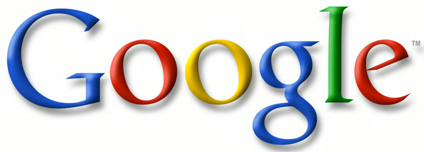
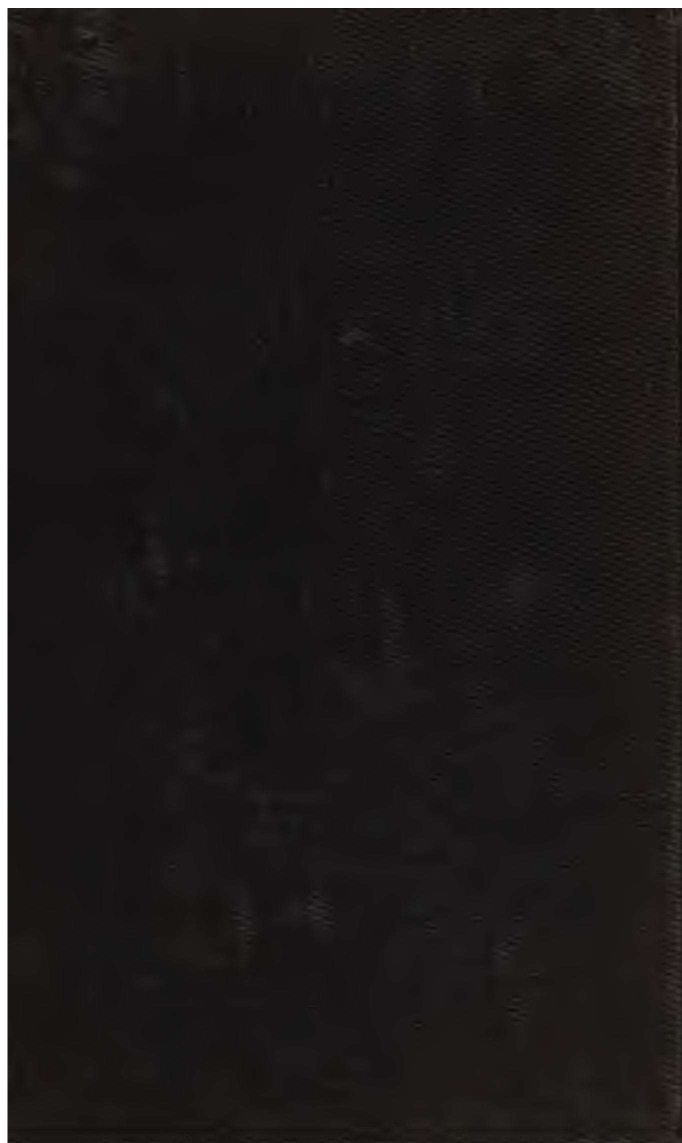
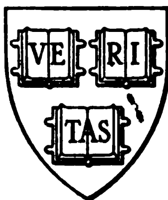

Rev. Dr. S. K. Lothrop
from his friend
and relative
the Editor

May 12/59

M. T. CICERONIS

DE

NATURA DEORUM

LIBRI TRES.

ACCEDUNT NOTÆ ANGLICÆ.

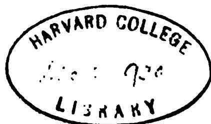
CURA

C. K. DILLAWAY, A. M.

TOM. I.

PHILADELPHIÆ:
PERKINS ET PURVES.
BOSTONIÆ: B. PERKINS.

STEREOTYPED AT THE
BOSTON TYPE AND STEREOTYPE FOUNDRY.

TO

JEREMIAH DAY, LL. D.

PRESIDENT OF YALE COLLEGE,

THESE VOLUMES

ARE RESPECTFULLY INSCRIBED

BY

THE EDITOR.

PREFACE.

In the following pages are presented the doctrines of some of the most distinguished sects among the ancients, concerning the nature of the gods. Three illustrious persons are introduced, each of whom advocates, with great animation, the peculiar views of his own denomination, and fortifies them by many ingenious arguments, though the conclusiveness of some of them may not bear the test of severe criticism. The reader will find in the volume much information on the customs of the Romans, as well as the theology and mythology of the ancients.

In the selection of a text, the editor has adopted for his guides the editions of Davis and Orelli, believing them to be, on the whole, the best for his purpose. Wherever they have differed, he has followed the reading generally sustained by other good authorities.

The Notes have been prepared, as in the ten preceding volumes of this series, for the illustration of difficult passages which occur in the text, and are, for the most part, translations from a mass of Latin commentaries on the writings of Cicero. To the learned scholar, they will convey no new information; but it is hoped they will not be without profit to the students in our colleges, and to the general reader of the classics.

C. K. D.

7½ Tremont Row, Boston,
August 20, 1845.

M. TULLII CICERONIS

DE NATURA DEORUM,

AD

MARCUM BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

I. Cum multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras,) et perobscura quæstio est de natura Deorum; quæ et ad agnitionem animi pulcherrima est, et ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse inscientiam, prudenterque Academicos a rebus incertis assensionem cohibuisse. Quid est enim temeritate turpius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate atque constantia, quam aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit et cognitum, sine

[redacted]

ulla dubitatione defendere? Velut in hac quæstione, plerique (quod maxime veri simile est, et quo omnes duce natura vehimur,) Deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero Deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam et de figuris Deorum, et de locis atque sedibus, et actione vitæ, multa dicuntur; deque his summa philosophorum dissensione certatur: quod vero maxime rem causamque continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, ac ab omni curatione et administratione rerum vacent: an contra ab his et a principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur atque moveantur, in primis quoque magna dissensio est: eaque nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines atque in maximarum rerum ignoratione versari.

II. Sunt enim philosophi, et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent rerum humanarum procurationem Deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia, pure atque caste tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid a Dîs immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dî neque

possunt nos juvare, nec volunt; nec omnino
curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec
est quod ab his ad hominum vitam permanare
possit; quid est quod ullos Dîs immortalibus cul-
tus, honores, preces adhibeamus? In specie
autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes,
ita pietas inesse non potest, cum qua simul et
sanctitatem et religionem tolli necesse est: qui-
bus sublatis, perturbatio vitæ sequitur et magna
confusio. Atque haud scio, an pietate adversus 4
Deos sublata, fides etiam, et societas generis
humani, et una excellentissima virtus justitia
tollatur. Sunt autem alii philosophi, et hi qui-
dem magni atque nobiles, qui Deorum mente
atque ratione omnem mundum administrari et
regi censeant: neque vero id solum, sed etiam ab
iisdem vitæ hominum consuli et provideri: nam
et fruges, et reliqua quæ terra pariat, et tempes-
tates, ac temporum varietates, cælique mutati-
ones, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata
pubescant, a Dîs immortalibus tribui generi hu-
mano putant; multaque, quæ dicentur in his
libris, colligunt; quæ talia sunt, ut ea ipsa Dî
immortales ad usum hominum fabricati pæne
videantur. Contra quos Carneades ita multa
disseruit, ut excitaret homines non socordes ad
veri investigandi cupiditatem. Res enim nulla 5
est, de qua tanto opere non solum indocti, sed

etiam docti dissentiant: quorum opiniones cum tam variæ sint tamque inter se dissidentes; alterum profecto fieri potest, ut earum nulla, alterum certe non potest, ut plus unâ vera sit.

III. Qua quidem in causa et benevolos objurgatores placare, et invidos vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset; partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet et quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæque disciplinæ et jam pridem relictæ patrocinium nec opinatum a nobis esse susceptum. Nos autem nec subito cœpimus philosophari; nec mediocrem a primo tempore ætatis in eo studio operam curamque consumsimus; et, cum minime videbamur, tum maxime philosophabamur; quod et orationes declarant refertæ philosophorum sententiis, et doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; et principes

illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, a quibus instituti sumus. Et, si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos et publicis et privatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio et doctrina præscripserit.

IV. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam sero literis mandarēmus, nihil est, quod expedire tam facile possimus. Nam cum otiō langueremus, et is esset reipublicæ status, ut eam unius consilio atque cura gubernari necesse esset; primum ipsius reipublicæ causa, philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus et ad laudem civitatis, res tam graves tamque præclaras Latinis etiam literis continēri. Eoque me minus instituti mei poenitet, quod facile sentiō, quam multorum non modo discendi sed etiam scribendi studia commoverim; complures enim Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quod illa, quæ a Græcis accepissent, Latine dici posse diffiderent. Quo in genere tantum profēcisse videmur, ut a Græcis ne verborum quidem copia vincerēmur. Hortata etiam est, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna et gravi commotā injuria: cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non

ad hanc potissimum confugissem. Ea vero ipsa nulla ratione melius frui potui, quam si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillime noscuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur: est enim admirabilis quædam continuatio seriesque rerum, ut aliæ ex aliis nexæ, et omnes inter se aptæ colligatæque videantur.

V. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quam necesse est: non enim tam auctoritatis in disputando, quam rationis momenta quærenda sunt. Quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur: desinunt enim suum judicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, *ipse dixit:* ipse autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec vero desertarum relictarumque rerum patrocinium sus-

cepimus: non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt, sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata a Carneade, usque ad nostram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo: quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere, magnum est, quanto majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, et contra omnes philosophos et pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor: secutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, hi nihil habeant quod sequantur. Dictum est omnino hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam tardique sunt, admonendi videntur sæpius: non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur, sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa judicandi et assentiendi nota: ex quo existit et illud, multa esse probabilia, quæ quamquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quendam insignem et illustrem, his sapientis vita regeretur.

3 VI. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura Deorum: quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut in Synephebis:

"Pro Deum, popularium omnium, omnium adolescentium
Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem;"

non levissima de re, ut queritur ille in civitate fieri facinora capitalia:

"Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult;"

sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cærimoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque sollemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit: hæc enim omnia ad hanc de Dîs immortalibus quæstionem referenda sunt. Profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. Quod cum sæpe alias, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate sane et diligenter de Dîs immortalibus disputatum

sit. Nam, cum feriis Latinis ad eum ipsius rogatu arcessituque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, et cum C. Velleio senatore disputantem, ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, venis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio, cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse.

VII. Atqui mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicis, opportune: tres enim trium disciplinarum principes convenistis. M. Piso si adesset, nullius philosophiæ earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur, nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum, desideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare: quo de libro, Balbe, velim scire quid sentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta a commodis non nomine sed genere toto disjungerent, et Peripateticos, qui honesta commiscerent cum commodis, ut ea inter se magnitu-

dine et quasi gradibus, non gènere differrent: hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hoc alias: nunc
7 quod cœpimus, si videtur. Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus Deorum: quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet, Epicuri ex Velleio sciscitābar sententiam: quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. Repetam vero: quamquam non mihi, sed tibi hic venit adjutor: ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil scire didicistis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo existimes me adjutorem huic venisse, sed auditorem, et quidem æquum, libero judicio, nulla ejusmodi adstrictum necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia.

8 VIII. Tum Velleius, fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens, quam ne dubitare aliqua de re videretur; tamquam modo ex Deorum conciliō, et ex Epicuri intermundiis descendisset: Audite, inquit, non futiles commenticiasque sententias, non opificem ædificatoremque mundi, Platonis de Timæo Deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latine licet *providentiam* dicere: neque vero mundum ipsum,

animo et sensibus præditum; rotundum, ardentem, volubilem Deum: portenta, et miracula non disserentium philosophorum, sed somniantium. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a Deo atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire et parere voluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum pariendosque sensus? Longum est ad omnia: quæ talia sunt, ut optata magis, quam inventa videantur. Sed illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa vero si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius operis designationem atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus Deus, sempiternum.

[redacted]

IX. Ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente extiterint: innumerabilia sæcula dormierint. Non enim, si mundus nullus erat, sæcula non erant. Sæcula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumque numero annuis cursibus, conficiuntur: nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla circumscriptio temporum metiebatur; spatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi potest; quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset. Isto igitur tam immenso spatio, quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At iste nec attingit Deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria, parerent. Quid autem erat, quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus, tamquam ædilis, ornare? Si ut Deus ipse melius habitaret; ante videlicet tempore infinito in tenebris, tamquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietatene eum delectari putamus, qua cælum et terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, fere ut dicitis, hominum causa a Deo constituta sunt? Sapientumne propter paucos igitur est tanta facta rerum

molitio: an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi; maxime quod stulti sunt: miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde quod ita multa sunt incommoda in vitā, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia.

X. Qui vero mundum ipsum animantem sapientemque esse dixerunt, nullo modo viderunt animi naturam, non intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam equidem paulo post. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, et eundem beatum, rotundum esse velint, quod ea formā neget ullam esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ vero vita tribuitur isti rotundo Deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In quā non video, ubinam mens constans, et vita beata possit insistere. Quodque in nostro corpore, si minimā ex parte significetur, molestum sit, cur hoc idem non habeatur molestum in Deo? Terra enim profecto, quoniam mundi pars est, pars est etiam Dei. Atqui terræ maximas regiones, *inhabitabiles* atque incultas videmus, quod

[redacted]

pars earum appulsu solis exarserit, pars obriguerit nive pruinaque, longinquo solis abscessu: quæ, si mundus est Deus, quoniam mundi partes sunt, Dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidem vestra, Lucili: qualia vero alia sint, ab ultimo repetam superiorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum: Deum autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si Dî possunt esse sine sensu et mente, cur aquæ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? Anaximandri autem opinio est, nativos esse Deos, longis intervallis orientes occidentesque, eosque innumerabiles esse mundos. Sed nos Deum, nisi sempiternum, intelligere quî possumus? Post, Anaximenes, aera Deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, et infinitum, et semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma Deus esse possit, cum præsertim Deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie deceat esse: aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur.

XI. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam; primus omnium rerum descriptionem et motum, mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit: in quo non vidit, ne*que motum* sensui junctum et continentem, infini-

to nullum esse posse; neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquod voluit esse, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur: quid autem interius mente? cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet, aperta simplexque mens, nulla re adjuncta, quâ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim et notionem videtur. Crotoniates autem Alcmæo, qui soli, et lunæ, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui censuit animum esse, per naturam rerum omnem, intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi et lacerari Deum: et cum miseri animi essent, (quod plerisque contingeret) tum Dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset Deus? quomodo porro Deus iste, si nihil esset nisi animus, aut infixus aut infusus esset in mundo? Tum Xenophanes, qui, mente adjunctâ, omne præterea quod esset infinitum, Deum voluit esse; de ipsa mente ita reprehenditur, ut ceteri: de infinitate autem vehementius, in quâ nihil neque sentiens, neque conjunctum potest esse. Nam Parmenides commenticium quiddam coronæ simile efficit: Ste-

phanen appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cælum, quem appellat Deum: in quo neque figuram divinam neque sensum quisquam suspicari potest: multaque ejusdem monstra; quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, ceteraque generis ejusdem ad Deum revocat; quæ vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel vetustate delentur: eademque de sideribus, quæ reprehensa jam in alio loco, in hoc omittantur.

XII. Empedocles autem multa alia peccans in Deorum opinione turpissime labitur: quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare censet, divinas esse vult: quas et nasci et exstingui perspicuum est et sensu omni carere. Nec vero Protagoras, qui sese negat omnino de Dîs quod liqueat scire, sint, non sint, qualesve sint, quidquam videtur de natura Deorum suspicari. Quid? Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum scientiam intelligentiamque nostram; nonne in maximo errore versatur? cumque idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum; nonne Deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid? aer, quo Diogenes Apolloniates utitur Deo, quem *sensum* habere potest, aut quam formam Dei?

Nam de Platonis inconstantia longum est dicere; qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget posse: in Legum autem libris, quid sit omnino Deus, anquiri oportere non censeat. Quod vero sine corpore ullo Deum vult esse, ut Græci dicunt ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest: careat enim sensu necesse est, careat etiam prudentia, careat voluptate: quæ omnia unā cum Deorum notione comprehendimus. Idem et in Timæō dicit, et in Legibus, et mundum Deum esse, et cælum, et astra, et terram, et animos, et eos, quos majorum institutis accepimus: quæ et per se sunt falsa perspicuē, et inter sese vehementer repugnantia. Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem fere peccat: facit enim in iis, quæ a Sōcrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam Dei quæri non oportēre: eundemque et solem, et animum Deum dicere: et modo unum, tum autem plures Deos: quæ sunt iisdem in erratis fere, quibus ea, quæ de Platone dicimus.

XIII. Atque etiam Antisthenes in eo libro, qui Physicus inscribitur, populares Deos multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim et naturam Deorum. Nec multo secus Speusippus, Platonem avunculum subsequens, et vim quandam dicens, qua *omnia* regantur, eamque animalem, evellere

33 ex animis conatur cognitionem Deorum. Aristoteles quoque in tertio de philosophia libro multa turbat, a magistro Platone non dissentiens: modo enim menti tribuit omnem divinitatem: modo mundum ipsum Deum dicit esse: modo quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat atque tueatur: tum cæli ardorem Deum dicit esse; non intelligens, cælum mundi esse partem, quem alio loco ipse designarit Deum. Quomodo autem cæli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? ubi deinde illi tot Dî, si numeramus etiam cælum Deum? Cum autem sine corpore idem vult esse Deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Quo porro modo mundus moveri potest carens corpore; aut quomodo semper
34 se movens esse quietus et beatus potest? Nec vero ejus condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de natura Deorum, nulla species divina describitur: Deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cælo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus Deus: septimum, Solem adjungit: octavumque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: et tamen modo mun-

dum, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque Deum privat, et ejus formam mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram et cælum refert in Deos. Nec vero Theophrasti inconstantia ferenda est: modo enim menti divinum tribuit principatum, modo cælo: tum autem signis sideribusque cælestibus. Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat; sed careat omni sensu et figura.

XIV. Zeno autem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) naturalem legem, divinam esse censet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria: quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic idem alio loco æthera Deum dicit, si intelligi potest nihil sentiens Deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quandam per omnem naturam rerum pertinentem, vi divina esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cum vero Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino præceptas insitasque

cognitiones Deorum: neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appellatur, in Deorum habet numero: sed rebus inanimis atque mutis, per quandam significationem, hæc docet tributa nomina. Cujus
7 disciputi Aristonis non minus magno in errore sententia est: qui neque formam Dei intelligi posse censeat, neque in Dîs sensum esse dicat; dubitetque omnino, Deus animans, necne sit. Cleanthes autem, qui Zenonem audivit unà cum eo, quem proxime nominavi, tum ipsum mundum, Deum dicit esse: tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, et altissimum, atque undique circumfusum, et extremum, omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum Deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam et speciem Deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Ita fit, ut Deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tamquam in vestigio, volumus reponere, nusquam prorsus appareat.

XV. At Persæus, ejusdem Zenonis auditor, eos dicit esse habitos Deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa: ipsasque res utiles et salutares Deorum esse vocabulis nuncu-

patas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse Deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quam aut res sordidas atque deformes Deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos reponere in Deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? Jam vero Chrysippus, qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum Deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere. Ait enim, vim divinam in ratione esse positam et universæ naturæ animo atque mente: ipsumque mundum Deum dicit esse, et ejus animi fusionem universam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente et ratione versetur, communemque rerum naturam, universam atque omnia continentem: tum fatalem vim et necessitatem rerum futurarum: ignem præterea et eum quem ante dixi æthera: tum ea quæ natura fluerent atque manarent, ut et aquam, et terram, et aera; solem, lunam, sidera, universitatemque rerum, qua omnia continerentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. Idemque disputat, æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aer per maria manaret, eum esse Neptunum: terramque eam esse, quæ Ceres diceretur: similique ratione persequitur vocabula reliquorum Deo-

rum. Idemque etiam legis perpetuæ et ætern vim, quæ quasi dux vitæ et magistra officioru sit, Jovem dicit esse; eandemque fatalem necess tatem appellat, sempiternam rerum futuraru veritatem: quorum nihil tale est, ut in eo v divina inesse videatur. Et hæc quidem in prim libro de natura Deorum: in secundo autem vu Orphei, Musæi, Hesiodi, Homerique fabell accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de D immortalibus dixerit: ut etiam veterrimi poeta qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuiss videantur. Quem Diogenes Babylonius cons quens in eo libro, qui inscribitur de Minerv partum Jovis ortumque virginis ad physiologia traducens, dejungit a fabula.

XVI. Exposui fere non philosophorum judici sed delirantium somnia: nec enim multo absu diora sunt ea, quæ poetarum vocibus fusa, ip suavitate nocuerunt: qui et ira inflammatos, libidine furentes induxerunt Deos: feceruntqu ut eorum bella, prœlia, pugnas, vulnera vider mus; odia præterea, dissidia, discordias, ortu interitus, querelas, lamentationes, effusas in om intemperantia libidines, adulteria, vincula, cu humano genere concubitus, mortalesque ex in mortalibus procreatos. Cum poetarum aute errore conjungere licet portenta magorum, Ægy

tiorumque (in eodem genere) dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoratione, versantur. Ea qui consideret quam inconsulte ac temere dicantur, venerari Epicurum, et in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat: solus enim vidit, primum, esse Deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam Deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari potest. Cujus rationis vim atque utilitatem ex illo cælesti Epicuri de regula et judicio volumine accepimus.

XVII. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id præclare jactum videtis. Cum enim non instituto aliquo aut more aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio; intelligi necesse est esse Deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur Deos confitendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam *indoctos*; fateamur constare illud etiam, hanc

nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem Deorum: sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat. 45 Hanc igitur habemus ut Deos beatos et immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem Deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos et beatos haberemus. Quod si ita est, vere exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod beatum æternumque sit, id nec habere ipsum negotî quidquam, nec exhibere alteri: itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.* Si nihil aliud quæreremus, nisi ut Deos pie coleremus, et ut superstitione liberaremur, satis erat dictum: nam et præstans Deorum natura hominum pietate coleretur, cum et æterna esset et beatissima (habet enim venerationem justam quidquid excellit) et metus omnis a vi atque ira Deorum pulsus esset; intelligitur enim, a beata immortalique natura et iram et gratiam segregari: quibus remotis, nullos a superis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem anquirit animus et formam, et vitam, et actionem mentis atque agitationem in Deo.

46 XVIII. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet: nam a natura

habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam, Deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. Nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humanâ potest esse pulchrior? Vos quidem, Lucili, soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis fabricamque divinam, quam sint omnia in hominis figurâ non modo ad usum, verum etiam ad venustatem apta, describere. Quod si omnium animantium formam vincit hominis figura, Deus autem animans est; eâ figurâ profecto est, quæ pulcherrima sit omnium: quoniamque Deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura; hominis esse specie Deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Hæc quanquam et inventa sunt acutius, et dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quivis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentiâ vestrâ dissero brevius, quam causa desiderat. Epicurus

autem, qui res occultas, et penitus abditas non modo viderat animo, sed etiam sic tractat ut manu, docet eam esse vim et naturam Deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur; nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem σιερέμνια appellat, sed imaginibus, similitudine et transitione perceptis: cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat, et ad Deos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quæ sit et beata natura et æterna.

50 XIX. Summa vero vis infinitatis magna ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant; hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est, æquabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: et, si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere. Et quærere a nobis, Balbe, soletis, quæ vita
51 Deorum sit, quæque ab his degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest; nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia et virtute gaudet: habet explo-

ratum fore se semper cum in maximis, tum in æternis voluptatibus.

XX. Hunc Deum rite beatum dixerimus; vestrum vero laboriosissimum. Sive enim ipse mundus Deus est, quid potest esse minus quietum, quam, nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est: sive in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda vitasque tueatur; næ ille est implicatus molestis negotiis et operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate et in omnium vacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum esse mundum; nihil opus fuisse fabrica; tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negatis sine divina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis; ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad Deum; cujus operam profecto non desideraretis, si immensam et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus et inten-

dens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, et aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ et figuræ, quas vos effici posse sine follibus et incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies et noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad se pertinere putantem, curiosum, 55 et plenum negotii Deum? Hinc vobis extitit primum illa fatalis necessitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate causarumque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, et his quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ vestra, quæ Latine divinatio dicitur: quâ tantâ imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augures, harioli, vates, et conjectores 56 nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem.

Sed elatus studio, vereor ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam tamque præclaram inchoatam relinquere: quanquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi.

XXI. Tum Cotta, comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, nisi tu aliquid dixisses, nihil sane ex me quidem audire potuisses; mihi enim non tam facile in mentem venire solet, quare verum sit aliquid, quam quare falsum. Idque cum sæpe, tum, cum te audirem paulo ante, contigit. Roges me, qualem Deorum naturam esse ducam: nihil fortasse respondeam. Quæras, putemne talem esse, qualis modo a te sit exposita: nihil dicam mihi videri minus. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ a te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiari illo tuo, videor audisse, cum te togatis omnibus sine dubio anteferret, et paucos tecum Epicureos e Græcia compararet: sed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberius dicere. Ego autem, etsi vereor laudare præsentem, judico tamen de re obscura atque difficillima a te dictum esse dilucide: neque sententiis solum copiose, sed verbis etiam ornatius, quam solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare *Epicureorum* solebat, cum Athenis essem, audie-

bam frequenter, et quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius judicarem, quam illa bene refellerentur, cum a principe Epicureorum accepissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique, sed isto modo, ut tu, distincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, idem modo, cum te audirem, acciderat; ut moleste ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, sententias incidisse. Nec ego nunc ipse aliquid afferam melius: ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, et maxime in physicis, quid non sit, citius, quam quid sit, dixerim.

XXII. Roges me, quid, aut quale sit Deus: auctore utar Simonide, de quo cum quæsivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi sibi unum diem postulavit: cum idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit: cum sæpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Sed Simonidem arbitror (non enim poeta solum suavis, verum etiam cetera quoque doctus sapiensque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque subtilia, dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem. Epicurus vero tuus (nam cum illo malo disserere, quam tecum)

quid dicit, quod non modo philosophiâ dignum sit, sed mediocri prudentia? Quæritur primum in ea quæstione, quæ est de natura Deorum, sintne Dî, necne sint. Difficile est negare; credo, si in concione quæratur; sed in hujusmodi sermone, et in consessu, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui cærimonias religionesque publicas sanctissime tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, esse Deos, persuaderi mihi non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim: multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli esse videantur. Sed vide, quam tecum agam liberaliter: quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus fere, mihique ipsi in primis, Deos esse: itaque non pugno: rationem tamen eam, quæ a te affertur, non satis firmam puto.

XXIII. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse Deos confiteremur. Quod cum leve per se, tum etiam falsum est: primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio Deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte Deorum *naturam* sustulerunt? nam Abderites

quidem Protagoras, cujus a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sui sic posuisset, *De Divis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere*, Atheniensium jussu, urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilĕgis, quid de impiis perjurisque dicemus?

"——Tubulus si Lucius unquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,——"

ut ait Lucilius, putasset esse Deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune hoc est argumentum aliorum etiam philosophorum, omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo. Concedo esse Deos; doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita: hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno et licentia: hinc, quodcunque in solum venit, ut dicitur, effingis atque efficis. Quæ primum nullæ sunt: nihil est enim, quod vacet corpore: corporibus autem omnis obsidetur locus; ita nullum inane, nihil esse individuum potest.

XXIV. Hæc ego nunc physicorum oracula fundo: vera, an falsa, nescio; sed veri tamen similiora, quam vestra: ista enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lēvia, alia aspera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam et quasi adunca: ex his effectum esse cælum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuitō. Hanc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hanc ætatem perduxisti, priusque te quis de omni vitæ statu quam de ista auctoritate dejecerit: ante enim judicasti Epicureum te esse oportere quam ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ philosophiæ nomen amittere. Quid enim mereās, ut Epicureus esse desinās? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ veritatemque deseram. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno; quam tu ne in Deo quidem esse censes, nisi plane otio langueat. Sed ubi est veritas? In mundis, cedo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpusculis tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis constare omnia. Quid ad rem? Deorum enim natura quæritur. Sint sane

ex atomis: non igitur æterni: quod enim ex atomis sit, id natum aliquando sit. Si natum, nulli Dî ante, quam nati: et si ortus est Deorum, interitus sit necesse est, ut tu paulo ante de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum beatum et æternum, quibus duobus verbis significatis Deum? Quod cum efficere vultis, in dumeta correpitis. Ita enim dicebas, non corpus esse in Deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.

XXV. Hoc persæpe facitis, ut, cum aliquid non veri simile dicatis, et effugere reprehensionem velitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter resistere. Velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat. Ait atomum, cum pondere et gravitate directa deorsus feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos: a quibus cum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus *aut etiam aut non poneretur,* alterutrum verum esse; pertimuit, ne, si

concessum esset hujusmodi aliquid *Aut vivet cras aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret necessarium; totum hoc *aut etiam aut non* negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcesilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum; omnes sensus veri nuntios dixit esse. Nihil horum, nisi calide: graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. Idem facit in natura Deorum: dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus et dissipatio consequatur, negat esse corpus Deorum, sed tanquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.

XXVI. Mirabile videtur, quod non rideat haruspex, cum haruspicem viderit: hoc mirabilius, quod vos inter vos risum tenere possitis. Non est corpus, sed quasi corpus. Hoc intelligerem quale esset, si id in cereis fingeretur aut fictilibus figuris: in Deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum: ne tu quidem, Vellei: sed non vis fateri. Ista enim a vobis quasi dictata redduntur, quæ Epicurus oscitans alucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum: quod et non prædicanti tamen facile quidem crederem,

sicut mali ædificii domino glorianti, se architectum non habuisse. Nihil enim floret ex Academia, nihil ne ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, Dî immortales! et sunt qui putent audisse: ipse non vult: credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum: ibi enim adolescens habitabat cum patre et fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat. Sed, cum agellus eum non satis aleret,
73 ut opinor, ludi magister fuit. Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid unquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui si hæc Democritea non audisset, quid audierat? quid enim in physicis Epicuri non a Democrito? nam etsi quædam commutavit, ut, quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia fere, quibus
74 naturæ ratio continetur. Nunc istud quasi corpus, et quasi sanguinem, quid sit, intelligis? Ego enim te scire ista melius, quam me, non fateor solum, sed etiam facile patior. Cum quidem semel dicta sunt, quid est quod Velleius intelligere possit, Cotta non possit? Itaque corpus quid sit.

sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, et quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tamquam Heraclitus: sed (quod inter nos liceat) ne tu quidem intelligis.

XXVII. Illud video pugnare te, species ut 75
quædam sit Deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori; nec ille fusus et candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo Deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedo mihi istorum adumbratorum Deorum lineamenta atque formas. Non 7
deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas Deorum: primum quod ita sit informatum anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de Deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, quod, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat; nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. Pri-*mum igitur* quidque consideremus, quale sit: arri-

pere enim mihi videmini quasi vestro jure rem nullo modo probabilem. Etenim quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret species istas hominum collatas in Deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad Deorum cultum a vitæ pravitate converterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, Deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices: erat enim non facile, agentes aliquid et molientes Deos in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homini homine pulchrius nihil videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quam blanda conciliatrix et quasi sui sit lena natura? An putas ullam esse terra marique beluam, quæ non sui generis belua maxime delectetur? Quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius quam hominem putaret, eam esse causam, cur Deos hominum similes putaremus? Quid? censes, si ratio esset in beluis, non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse?

XXVIII. At mehercule ego (dicam enim, ut

sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere pulchriorem esse me, quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie figuraque quæritur. Quod si fingere nobis et jungere formas velimus; qualis ille maritimus Triton pingitur natantibus invehens beluis adjunctis humano corpori, nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriseris: sed tamen ita se res habet. Deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe jucunda sunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. At est corporis macula nævus: illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ et familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

"Constiteram, exorientem auroram forte salutans,
Cum subito a læva Roscius exoritur.
Pace mihi liceat, cælestes, dicere vestra,
Mortalis visu'st pulchrior esse Deo."

Huic *ille Deo* pulchrior: at erat, sicut hodie est,

perversissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsu salsum illi et venustum videbatur?

XXIX. Redeo ad Deos. Ecquos, si non ta strabones, at pætulos esse arbitramur? ecqu nævum habere? ecquos silos, flaccos, frontone capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? Detur id vobis. Num etiam una est omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est: igitur aliquis non pulcherrimus Deus. Si una omnium facies est, florere in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter Deum et Deum differt; nulla est apud Deos cognitio, nulla perceptio. Quid, si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de Deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? tamenne ista tam absurda defendes? Nobis fortasse sic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos, ea facie novimus, qua pictores fictoresque voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, vestitu: at non Ægyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria; firmiores enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdam, quam apud nos de sanctissimis templis et simulacris Deorum. Etenim fana multa exspoliata, et simulacra Deorum de locis sanctissimis ablata videmus a nostris: at vero ne fando quidem

auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne Deum videri Ægyptiis? Tam hercle, quam tibi illam vestram Sospitam, quam tu nunquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At non est talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia species Junonis Argivis, alia Lanuvinis, alia nobis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

XXX. Non pudet igitur physicum, id est, speculatorem venatoremque naturæ, ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? Isto enim modo dicere licebit, Jovem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem laudamus Vulcanum Athenis eum, quem fecit Alcamenes, in quo stante atque vestito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus Deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. Age et his vocabulis esse Deos faciamus, quibus a nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non

magnus numerus ne in pontificiis quidem nostris: Deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? Istud quidem ita vobis dicere necesse est; quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? Quam bellum erat, Vellei, confiteri potius nescire quod nescires, quam ista effutientem nauseare, atque ipsum tibi displicere? An tu mei similem putas esse aut tui Deum? Profecto non putas. Quid ergo? Solem dicam, aut lunam, aut cælum, Deum? Ergo etiam beatum? Quibus fruentem voluptatibus? et sapientem? Quî potest esse in ejusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi ita persuasum est; quid dubitas negare Deos esse? Non audes. Sapienter id quidem, etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos Deos. Novi ego Epicureos omnia sigilla numerantes; quamquam video nonnullis videri Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse Deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima sententia est: *Quod beatum et immortale est, id nec habet nec exhibet cuiquam negotium.*

XXXI. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille inscientia plane loquendi

fecerit, fecisse consulto: de homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum aliquid dicat iste beatum et immortale, an, si quod sit beatum, id esse immortale. Non animadvertunt, hîc eum ambigue locutum esse; sed multis aliis locis, et illum, et Metrodorum tam aperte, quam paulo ante te. Ille vero Deos esse putat; nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret; mortem dico et Deos. Quibus mediocres homines non ita valde moventur, his ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alii omnia, quæ possunt, sana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse Deos; quid est quod te impediat aut solem, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in Deorum natura ponere? Nunquam vidi, inquit, animam rationis consiliique participem in ulla alia nisi humana figura. Quid? Solis numquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? Sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Hujus hanc lustrationem ejusdem incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius a terris, aliæ *remotius*, ab îsdem principiis, disparibus

temporibus eadem spatia conficiunt. Numquid tale, Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus aut vidimus. Quid? Deum ipsum numne vidisti? cur igitur credis esse? Tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut ratio nova affert. Ita sit, ut mediterranei mare esse non credant. Quæ sunt tantæ animi angustiæ, ut, si Seriphi natus esses, nec unquam egressus ex insula in qua lepusculos vulpeculasque sæpe vidisses, non crederes leones et pantheras esse, cum tibi quales essent diceretur: si vero de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares.

§ 1 XXXII. Et tu quidem, Vellei, non vestro more, sed dialecticorum (quæ funditus gens vestra non novit) argumenti sententiam conclusisti. Beatos esse Deos sumsisti. Concedimus. Beatum autem sine virtute neminem esse posse. Id quoque damus, et libenter quidem. Virtutem autem sine ratione constare non posse. Conveniat id quoque necesse est. Adjungis, nec rationem esse, nisi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc pervenire? [quid autem est istuc gradatim?] sumsisses tuo jure. Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te venisse *gradibus*: a ratione ad humanam figuram quo

modo accedis? Præcipitare istuc quidem est, non descendere. Nec vero intelligo, cur maluerit Epicurus Deos hominum similes dicere, quam homines Deorum. Quæres, quid intersit: si enim hoc illi simile sit, esse illud huic. Video; sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram venisse ad Deos: Dî enim semper fuerunt, et nati nunquam sunt, si quidem æterni sunt futuri: at homines nati: ante igitur humana forma, quam homines, ea, qua erant forma Dî immortales. Non ergo illorum, humana forma, sed nostra, divina dicenda est. Verum hoc quidem, ut voletis: illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna; nihil enim ratione in rerum natura factum esse vultis. Sed tamen quis iste tantus casus? unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines Deorum forma nascerentur? Semina Deorum decidisse de cælo putamus in terras, et sic homines patrum similes extitisse? Vellem diceretis: Deorum cognationem agnoscerem non invitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut essemus similes Deorum. Et nunc argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? Utinam tam facile vera invenire possem, quam falsa convincere.

XXXIII. Etenim enumerasti memoriter, et copiose (ut mihi quidem admirari liberet, in *homine esse* Romano tantam scientiam) usque a

Thale Milesio de Deorum natura philosophorum sententias. Omnesne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus et pedibus constare Deum posse decreverunt? Ne hoc quidem vos movet, considerantes quæ sit utilitas quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis membris humanis Deos non egere? Quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendendum est? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil supervacaneum est? Itaque nulla ars imitari sollertiam naturæ potest. Habebit igitur linguam Deus, et non loquetur: dentes, palatum, fauces nullum ad usum: quæque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit Deus: nec externa magis, quam interiora; cor, pulmones, jecur, cetera; quæ detracta utilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in Deo propter pulchritudinem vultis. Istisne fidentes somniis non modo Epicurus, et Metrodorus, et Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa est? scito illa quidem sermone et Attico: sed tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiæ! Et soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat. Quid dicam Albutium? Nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius: sed stomachabatur senex, si quid

asperius dixeram, cum Epicurus Aristotelem vexarit contumeliosissime: Phædoni Socratico turpissime maledixerit: Metrodori, sodalis sui, fratrem Timocraten, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: Nausiphanem, magistrum suum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit.

XXXIV. Zeno quidem non eos solum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteros figebat maledictis; sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens, scurram Atticum fuisse dicebat: Chrysippum nunquam nisi Chesippum vocabat. Tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum philosophorum recitares, summos viros desipere, delirare, dementes esse dicebas. Quorum si nemo verum vidit de natura Deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commenticia, vix digna lucubratione anicularum: non enim sentitis, quam multa vobis suscipienda sint, si impetraveritis, ut concedamus eandem hominum esse et Deorum figuram. Omnis cultus, et curatio corporis erit eadem adhibenda Deo, quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accubitio, inclinatio, sessio, comprehensio; ad extremum etiam sermo, *et oratio.* Nam quod et mares Deos et feminas

esse dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, Deus ut beatus immortalisque sit. Quid autem obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista sive beatitas, sive beatitudo dicenda est, (utrumque omnino durum, sed usu mollienda nobis verba sunt) verum ea, quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figurā membrisque corporis vacuam, 96 cadere non potest? Nihil aliud dicis, nisi, nunquam vidi solem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquamne vidisti? Negabis. Cur igitur non sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quæratur, eaque beata et æterna, quæ sola divina natura sunt, ut immortalitate vincimur ab ea natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? Cur igitur, cum ceteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim Deo propius accedebat humana virtus, quam figura.

97 XXXV. An quidquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutius urgeam) quam si ea genera beluarum, quæ in rubro mari Indiave

gignantur, nulla esse dicamus? Atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quam sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt: quæ negemus esse, quia nunquam vidimus. Ipsa vero quam nihil ad rem pertinet/ quæ vos delectat maxime, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo? atque, ut Ennius,

"Simia quam similis, turpissima bestia, nobis!"

at mores in utroque dispares. Elephanto beluarum nulla prudentior: at figurâ quæ vastior? De bestiis loquor. Quid? inter ipsos homines nonne et simillimis formis dispares mores, et moribus simillimis figura dissimilis? Etenim si semel, Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, attende quo serpat: tu enim sumebas, nisi in hominis figurâ rationem inesse non posse: sumet alius, nisi in terrestri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleverit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo constet et corpore caduco et infirmo; postremo nisi in homine atque mortali. Quod si in omnibus his rebus obsistis, quid est quod te forma unâ conturbet? His enim omnibus, quæ proposui, adjunctis, in homine rationem esse et mentem videbas: quibus detractis, Deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. *Hoc est* non considerare, sed quasi

sortiri quid loquare. Nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quidquid supervacaneum sit, aut usum non habeat, obstare. Quam molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem nec usum alium quinque desiderant. Tuus autem Deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? Magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur: hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet.

XXXVI. At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis atque præclaris, cum ipsum mundum, cum ejus membra, cælum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicati essent aliquam excellentem esse præstantemque naturam, quæ hæc fecisset, moveret, regeret, gubernaret. Qui, etiam si aberrant a conjectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum et egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo esse Deos suspicere? Habebam, inquis, in animo insitam informationem quandam *Dei*; et barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ.

Num igitur esse tales putas? Quanto melius hæc vulgus imperitorum! qui non membra solum hominis Deo tribuunt, sed usum etiam membrorum: dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen; et, si, actiones quæ sint Deorum, non vident, nihil agentem tamen Deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Velut ibes; quæ maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aves excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro; avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque consumunt: ex quo fit, ut illæ, nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. Ita concludam tamen, beluas a barbaris propter beneficium consecratas: vestrorum Deorum non modo beneficium nullum exstare, sed ne factum quidem omnino.

XXXVII. *Nihil habet*, inquit, *negotii*. Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: Deum sic feriatum volumus cessatione *torpere, ut*, si se commoverit, vereamur ne

beatus esse non possit? Hæc oratio non modo Deos spoliat motu et actione divina, sed etiam homines inertes efficit; si quidem agens aliquid, ne Deus quidem, esse beatus potest. Verum sit sanè, ut vultis, Deus, effigies hominis et imago: quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ deinde actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus est? utatur enim suis bonis oportet, fruatur, qui beatus futurus est: nam locus quidem his etiam naturis, quæ sine animis sunt, suus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; superior ætheri, ignibus altissima ora reddatur. Bestiarum autem terrenæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque sede viventes: sunt quædam etiam, quæ igne nasci putentur, appareantque in ardentibus fornacibus sæpe volitantes. Quæro igitur, vester Deus primum ubi habitet: deinde quæ causa eum loco moveat, si modo movetur aliquando: postremo, cum hoc proprium sit animantium, ut aliquid appetant, quod sit naturæ accommodatum; Deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur: postremo, quo modo beatus sit, quo modo æternus: quidquid enim horum attigeris, ulcus est. Ita male insituta ratio exitum reperire non potest. Sic enim dicebas, speciem Dei percipi cogitatione, non sensu: nec *esse in ea* ullam soliditatem, neque eandem ad

numerum permanere, eamque esse ejus visionem, ut similitudine et transitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus similium accessio: ex eoque fieri, ut in hæc intenta mens nostra, beatam illam naturam et sempiternam putet.

XXXVIII. Hoc, per ipsos Deos de quibus loquimur, quale tandem est? nam si tantummodo ad cogitationem valent, nec ullam habent soliditatem nec eminentiam; quid interest, utrum de hippocentauro an de Deo cogitemus? Omnem enim talem conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos et introitum imaginum dicitis. Ut igitur Ti. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videri, de M. Octavio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem et Gracchi et Octavî imagines remanere, quæ, in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in Deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo esse beati, atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species dumtaxat objicitur quædam: num etiam cur ea beata sit? cur æterna? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut unde? A Democrito omnino hæc licentia. Sed et ille reprehensus a multis est, nec *vos* exitum reperitis: totaque res vacil-

lat et claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ea forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? et quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quod ejusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? quid, quod, simulac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quod etiam ad dormientem veniunt invocatæ?

XXXIX. Tota res, Vellei, nugatoria est; vos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. At quam licenter? Fluentium frequenter transitio fit visionum, ut e multis una videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quomodo enim probas, continenter imagines ferri? aut, si continenter, quo modo æternæ? Innumerabilitas, inquis, *suppeditat* atomorum. Num eadem ergo ista

faciet, ut sint omnia sempiterna? Confugis ad æquilibritatem (sic enim *ἰσονομίαν*, si placet, appellemus) et ais, *quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere.* Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: et quoniam nascuntur in terra, nascantur et in aqua. *Et quia sunt quæ interimant, sint quæ conservent.* Sint sane: sed ea conservent, quæ sunt. Deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa, et agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo immortalem Deum efficitis.

XL. Videamus nunc de beato. Sine virtute certe nullo modo: virtus autem actuosa: et Deus vester nihil agens: expers virtutis igitur: ita ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum, credo; nempe ad corpus pertinentium: nullam enim novistis, nisi profectam a corpore, et redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum, quos pudeat earum Epicuri vocum, *quibus ille* testatur, se ne intelligere qui-

dem ullum bonum, quod sit sejunctum a delicatis et obscenis voluptatibus: quas quidem, non erubescens, persequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad Deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poetæ quidem, nectar, ambrosiam, epulas comparant, et aut Juventatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim, unde habeat ista Deus tuus, video; nec, quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum est, quam Deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum. At has leviores ducis voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) adhibetur sensibus. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, aspernari Epicureos molles et delicatas voluptates: summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori vero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat: accusat enim Timocratem, fratrem suum, Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. Annuere te video: nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quod ad voluptatem omnia referantur: alia est

ea quæstio: sed doceo Deos vestros esse voluptatis expertes: ita vestro judicio ne beatos quidem.

XLI. At dolore vacant. Satin' est id ad illam abundantem bonis vitam beatissimam? Cogitat, inquiunt, assidue beatum esse se: habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, et propone ante oculos, Deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchre est*, et, *Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iste Deus beatus, ne intereat, cum sine ulla intermissione pulsetur agiteturque atomorum incursione sempiterna, cumque ex ipso imagines semper affluant. Ita nec beatus est vester Deus, nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate adversus Deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem, nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus Deorum immortalium templa et aras everterit. Quid est enim, cur Deos ab hominibus colendos dicas, cum Dî non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quidquam eximium potest esse

in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit unquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, justitia adversum Deos: cum quibus quid potest nobis esse juris, cum homini nulla cum Deo sit communitas? sanctitas autem est scientia colendorum Deorum: qui quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis nec sperato bono.

XLII. Quid est autem, quod Deos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem vim Deorum. Nisi forte Diagoram aut Theodorum, qui omnino Deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse Deos, nec non esse. Horum enim sententiæ omnium non modo superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis Deorum; sed etiam religionem, quæ Deorum cultu pio continetur. Quid? ii, qui dixerunt, totam de Dîs immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causa, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid? Prodicus Ceus,

qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, Deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt post mortem ad Deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus et secutus est, præter ceteros, Ennius. Ab Euhemero autem et mortes, et sepulturæ demonstrantur Deorum. Utrum igitur hic confirmasse videtur religionem, an penitus totam sustulisse? Omitto Eleusinam sanctam illam et augustam,

"Ubi initiantur gentes orarum ultimæ."

Prætereo Samothraciam, eaque, quæ Lemni

"Nocturno aditu occulta coluntur,
Silvestribus sæpibus densa."

Quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoscitur, quam Deorum.

XLIII. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura Deorum. Tum enim censet imagines divinitate præditas inesse universitati rerum: tum principia, mentesque, quæ sunt in eodem universo, Deos

esse dicit: tum animantes imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingentes quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quam Democrito
121 digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu aut religione dignas judicare? Epicurus vero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum Dîs immortalibus et opem et gratiam sustulit: cum enim optimam et præstantissimam naturam Dei dicat esse, negat idem esse in Deo gratiam; tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæque naturæ. Quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate et beneficentia? qua cum carere Deum vultis, neminem Deo nec Deum nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modo homines a Dîs, sed ipsi Dî inter se ab aliis alii negligantur.

XLIV. Quanto Stoici melius, qui a vobis reprehenduntur? Censent autem, sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos: nihil est enim virtute amabilius; quam qui adeptus fuerit, ubi-
122 cumque erit gentium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, cum in imbecillitate gratificationem et benevolentiam ponitis? Ut enim

omittam vim et naturam Deorum; ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos et benignos fuisse? Nulla est caritas naturalis inter bonos? Carum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum. Prata et arva et pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis capiuntur; hominum caritas et amicitia gratuita est: quanto igitur magis Deorum? qui nulla re egentes, et inter se diligunt, et hominibus consulunt. Quod ni ita sit, quid veneramur, quid precamur Deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsunt? quid optamus a Dîs immortalibus? quid vovemus? At etiam liber est Epicuri de sanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si Dî humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? Verius est igitur nimirum illud, quod familiaris omnium nostrûm Posidonius disseruit in libro quinto de natura Deorum, nullos esse Deos, Epicuro videri; quæque is de Dîs immortalibus dixerit, invidiæ detestandæ gratia dixisse: neque enim tam desipiens fuisset, ut homunculi similem Deum fingeret, lineamentis dumtaxat extremis, non habitu

solido; membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem omnino, nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primum nulla esse potest: idque videns Epicurus re tollit, oratione relinquit Deos. Deinde, si maxime talis est Deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; valeat: quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est et gratia et caritas.

M. TULLII CICERONIS

DE NATURA DEORUM,

AD

MARCUM BRUTUM,

LIBER SECUNDUS

I. Quæ cum Cotta dixisset, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico et eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorem, quamvis eloquentem: neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti: corona tibi et judices defuerunt. Sed ad ista alias: nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos Deos sustulit, eadem veros inducat: est enim et philosophi, et pontificis, et Cottæ, de Dîs immortalibus habere non errantem et vagam, ut Aca-

demici, sed, ut nostri, stabilem certamque sententiam: nam contra Epicurum satis superque dictum est. Sed aveo audire, tu ipse, Cotta, quid sentias. An, inquit, oblitus es quod initio dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod liqueret, tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixissem. Tum Balbus; Geram tibi morem, et agam quam brevissime potero: etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino dividunt nostri totam istam de Dîs immortalibus quæstionem in partes quatuor. Primum docent esse Deos: deinde, quales sint: tum, mundum ab his administrari: postremo, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium et quartum, quia majora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minime vero, inquit Cotta: nam et otiosi sumus, et iis de rebus agimus quæ sunt etiam negotiis anteponendæ.

II. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars: quid enim potest esse tam apertum tamque perspicuum, cum cælum suspeximus, cælestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo

hæc regantur? Quod ni ita esset, quî potuisset assensu omnium dicere Ennius,

"Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes
Jovem;"

illum vero et Jovem, et dominatorem rerum, et omnia nutu regentem, et, ut idem Ennius,

"——— patrem divûmque hominumque,"

et præsentem ac præpotentem Deum? Quod qui dubitet, haud sane intelligo, cur non idem, sol sit an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum seculis ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim commenta delet dies; naturæ judicia confirmat. Itaque et in nostro populo et in ceteris Deorum cultus religionumque sanctitates existunt in dies majores atque meliores. Idque evenit non temere nec casu, sed quod præsentiam sæpe divi suam declarant: ut et apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius

dictator cum Octavio Mamilio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor et Pollux ex equis pugnare visi sunt: et recentiore memoria iidem Tyndaridæ Persen victum nuntiaverunt. P. enim Vatinius, avus hujus adolescentis, cum e præfectura Reatina Romam venienti noctu duo juvenes cum equis albis dixissent regem Persen illo die captum, senatui nuntiavit: et primo, quasi temere de republica locutus, in carcerem conjectus est: post, a Paullo literis allatis, cum idem dies constitisset, et agro a senatu, et vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum est. Sæpe Faunorum voces exauditæ, sæpe visæ formæ Deorum, quemvis non aut hebetem, aut impium, Deos præsentes esse confiteri coegerunt.

III. Prædictiones vero et præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ ascivissent, si res omnino repudiarent; ne domesticis quidem exem-

plis docti numen Deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum Deos irridens, cum cavea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam jussit, ut biberent, quoniam esse nollent. Qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius, eodem bello, nonne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? Itaque Claudius a populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminium Cælius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reipublicæ vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruissent. Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares aut etiam inferiores reperiemur; religione, id est cultu Deorum, multo superiores. An Attî Navî lituus ille, quo ad investigandum suem regiones vineæ terminavit, contemnendus est? Crederem, nisi ejus augurio rex Hostilius maxima bella gessisset. Sed, negligentia nobilitatis augurii disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantum retenta. Itaque maximæ reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ salus continetur, nullis auspiciis administrantur; nulla peremnia servantur, nulla ex *acuminibus;* nulli viri vocantur, ex quo in

procinctu testamenta perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. At vero apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam se ipsos Dîs immortalibus capite velato verbis certis pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse.

IV. Atqui et nostrorum augurum et Etruscorum haruspicum disciplinam, P. Scipione, et C. Figulo consulibus, res ipsa probavit: quos cum Ti. Gracchus, consul iterum, crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem est repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregisset, remque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit: senatus, quos ad soleret, referendum censuit: haruspices introducti, responderunt, non fuisse justum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incensus ira, Itane vero? ego non justus, qui et consul rogavi, et augur, et auspicato? an vos Tusci ac barbari auspiciorum populi Romani jus tenetis, et interpretes esse comitiorum potestis? Itaque tum illos exire jussit: post autem ex provincia literas ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatum

esse vitio sibi tabernaculum captum fuisse, hortos Scipionis, quod, cum pomœrium postea intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cum idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaque vitio creatos consules esse. Augures rem ad senatum: senatus, ut abdicarent consules: abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? Vir sapientissimus atque haud scio an omnium præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit quam hærere in republica religionem: consules summum imperium statim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas. Quid? haruspicum ars, nonne divina? Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri Deos esse? Quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est: Deorum autem interpretes sunt: Deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eveniunt, quæ prædicta sunt. Ne ægri quidem quia non omnes convalescunt, idcirco ars nulla medicina est? Signa ostenduntur a Dîs rerum futurarum. In his si qui erraverunt, non Deorum natura, sed hominum conjectura peccavit. Itaque inter omnes omnium gentium summa constat: omnibus enim innatum est, et in animo quasi insculptum, esse Deos.

V. Quales sint, varium est: esse nemo negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis hominum informatas Deorum esse notiones. Primam posuit eam, de qua modo dixi, quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, et sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, et guttis imbrium quasi cruentis; tum labibus, aut repentinis terrarum hiatibus; tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis; tum facibus visis cælestibus; tum stellis iis, quas Græci cometas, nostri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ; tum sole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano et Aquillio consulibus evenerat; quo quidem anno P. Africanus sol alter exstinctus est: quibus exterriti homines vim quandam esse cælestem et divinam suspicati sunt. Quartam causam esse, eamque vel maximam, æquabilitatem motus, conversionem cæli: solis, lunæ, siderumque omnium distinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspec-

tus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut, si quis in domum aliquam aut in gymnasium aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit et cui pareatur: multo magis in tantis motionibus tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa et infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.

VI. Chrysippus quidem, quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse videatur. *Si enim*, inquit, *est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit; est certe id quod illud efficit homine melius. Atqui res cœlestès omnesque hæ quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt: est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam Deum? etenim si Dî non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo est aliquid melius.* Est igitur profecto

Deus. An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiam si dominum non videas, muribus illam et mustelis ædificatam putes: tantum ergo ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim et magnitudinem maris atque terrarum, si tuum ac non Deorum immortalium domicilium putes, nonne plane desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circumfundat aer? ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc est in crassissima regione mundi, collocati sint. Et tamen ex ipsa hominum sollertia esse aliquam mentem, et eam quidem acriorem et divinam, existimare debemus. *Unde enim hanc homo arripuit?* ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin et humorem et calorem qui est fusus in corpore, et terrenam ipsam viscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat unde habemus; apparet, quod aliud a terra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab igni, aliud ab aëre eo, quem spiritu ducimus.

VII. Illud autem, quod vincit hæc omnia,

rationem dico et, si placet pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde sustulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? Atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione et sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. Quid vero? Tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur a me, comprobare? possetne uno tempore florere, dein vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus discessusque solstitiis brumisque cognosci? aut æstus maritimi fretorumque angustiæ ortu aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cæli conversione cursus astrorum dispares conservari? Hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno divino et continuato spiritu continerentur. Atque hæc cum uberius disputantur et fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno solebat, brevius angustiusque concluduntur, tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur:

sic orationis flumine reprehensoris convicia diluuntur; angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno sic premebat:

VIII. "Quod ratione utitur, id melius est, quam id, quod ratione non utitur: nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur." Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, æternum: omnia enim hæc meliora sunt, quam ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, esse mundum Deum. Idemque hoc modo: "Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens: mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus." Pergit idem et urget angustius: "Nihil, inquit, quod animi quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem compotemque rationis: mundus autem generat animantes compotesque rationis: animans est igitur mundus composque rationis." Idemque similitudine, ut sæpe solet, rationem conclusit hoc modo: "Si ex oliva modulate canentes tibiæ nascerentur, num dubitares, quin inesset in oliva tibicinii quædam scientia? Quid si platani fidiculas ferrent numerose sonantes? Idem scilicet censeres in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans sapi-

easque judicetur, cum ex se procreet animantes atque sapientes?"

IX. Sed quoniam cœpi secus agere, atque initio dixeram: (negaram enim hanc primam partem egere oratione, quod esset omnibus perspicuum, Deos esse:) tamen id ipsum rationibus physicis confirmare volo. Sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur et crescant, contineant in se vim caloris; sine qua neque ali possent neque crescere. Nam omne, quod est calidum et igneum, cietur et agitur motu suo: quod autem alitur et crescit, motu quodam utitur certo et æquabili; qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu sensus et vita remanet: refrigerato autem et exstincto calore occidimus ipsi et exstinguimur. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore: negat enim ullum esse cibum tam gravem, quin is nocte et die concoquatur; cujus etiam in reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. Jam vero venæ et arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu; animadversumque sæpe est, cum cor animantis alicujus evulsum ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur quod vivit, sive animal sive terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in se vitalem per om-

nem mundum pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ sustinentur; quod primum in terrena natura perspici potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus; et recenti fossione

"——— terram fumare calentem;"

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime fieri temporibus hibernis, quod magna vis caloris terræ contineatur cavernis; eaque hieme sit densior; ob eamque causam, calorem insitum in terris contineat arctius.

X. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri possit omnia quæ terra concipiat semina, quæque ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris et oriri et augescere. Atque aquæ etiam admixtum esse calorem, primum ipse liquor, tum aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive pruinaque concresceret, nisi eadem se admixto calore liquefacta et dilapsa diffunderet. Itaque et aquilonibus reliquisque frigoribus durescit humor, et idem vicissim mollitur tepefactus et tabescit calore. Atque etiam maria agitata ventis

ita tepescunt, ut intelligi facile possit, in tantis illis humoribus esse inclusum calorem. Nec enim ille externus et adventicius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recalescunt. Ipse vero aër, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. Ille vero et multo quidem calore admixtus est: ipse enim oritur ex respiratione aquarum: earum enim quasi vapor quidam aër habendus est; is autem existit motu ejus caloris, qui aquis continetur. Quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, quæ effervescunt subditis ignibus. Jam vero reliqua quarta pars mundi ea et ipsa tota natura fervida est, et ceteris naturis omnibus salutarem impertit et vitalem calorem. Ex quo concluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili parique natura in tanta diuturnitate servari: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi vis et causa gignendi, a quo et animantia omnia, et ea quorum stirpes terra continentur, et nasci sit necesse et augescere.

XI. Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem *eumque* tueatur, et ea quidem non sine

sensu atque ratione: omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit neque simplex, sed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, et earum rerum quæ gignuntur e terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum. Videmus autem, in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars universi sit) inesse sensum et rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, et acriora quidem atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est; naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque Deum esse mundum, omnemque vim mundi natura divina contineri. Atque etiam mundi ille fervor, purior, perlucidior, mobiliorque multo, ob easque causas aptior ad sensus commovendos, quam hic noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur et vigent. Absurdum igitur est dicere, cum homines bestiæque hoc calore teneantur, et propterea moveantur

ac sentiant, mundum esse sine sensu ; qui integro, et libero, et puro, eodemque acerrimo et mobilissimo ardore teneatur: præsertim cum is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat atque moveat calorem eum, quo ille teneatur ?

XII. Audiamus enim Platonem, quasi quendam Deum philosophorum, cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum: esse autem divinius, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur, animus sit necesse est. Ex quo efficitur, animantem esse mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quod certe est mundus melior quam ulla natura. Ut enim nulla pars est corporis nostri, quæ non minoris sit, quam nosmetipsi sumus: sic mundum universum pluris esse necesse est quam partem aliquam universi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est: nam ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam

rationis est particeps, pluris esse quam mundum omnem oporteret. Atque etiam, si a primis inchoatisque naturis ad ultimas perfectasque volumus procedere, ad Deorum naturam perveniamus necesse est. Primo enim animadvertimus, a natura sustineri ea, quæ gignantur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo atque augendo tueretur. Bestiis autem sensum et motum dedit, et cum quodam appetitu accessum ad res salutares, a pestiferis recessum: hoc homini amplius, quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur.

XIII. Quartus autem gradus et altissimus est eorum, qui natura boni sapientesque gignuntur: quibus a principio innascitur ratio recta constansque, quæ supra hominem putanda est, Deoque tribuenda, id est mundo: in quo necesse est perfectam illam atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis obstitit) videmus naturam suo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ut pictura et fabrica ceteræque artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolvi aliquid ac perfici. Etenim ceteris

naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obsistere: universam autem naturam nulla res potest impedire; propterea quod omnes naturas ipsa cohibet et continet. Quocirca necesse est esse quartum illum et altissimum gradum, quo nulla vis possit accedere. Is autem est gradus, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ quoniam talis est, ut præsit omnibus, et eam nulla res possit impedire, necesse est intelligentem esse mundum, et quidem etiam sapientem. Quid autem est inscitius, quam eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis et consilii compotem, postremo sapientem? quî enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius quam deterrima: nec vero, si rationis particeps sit, nec sit tamen a principio sapiens, non sit deterior mundi potius quam humana conditio: homo enim sapiens fieri potest; mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequetur: ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, et sapiens a principio mundus, et Deus habendus est. Neque enim est quidquam aliud, præter mundum, cui nihil absit, quodque undique aptum atque perfectum expletumque sit omnibus suis numeris et partibus.

XIV. Scite enim Chrysippus, ut clypei causa involucrum, vaginam autem, gladii, sic, præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata: ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium causa; animantes autem hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi et custodiendi, canem. Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum et imitandum, nullo modo perfectus, sed est quædam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam quod non insit in eo, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse quod est optimum? nihil autem est mente et ratione melius: ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adjungens omnia in perfectis et maturis docet esse meliora, ut in equo quam in equuleo; in cane quam in catulo; in viro quam in puero: item, quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo atque absoluto esse debere. Est autem nihil mundo perfectius, nihil virtute melius: igitur mundi est propria virtus. Nec vero hominis natura perfecta est; et efficitur tamen in homine virtus: quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo virtus: sapiens est igitur; et propterea Deus.

XV. Atque hac mundi divinitate perspecta,

tribuenda est sideribus eadem divinitas; quæ ex mobilissima purissimaque ætheris parte gignuntur, neque ulla præterea sunt admixta natura, totaque sunt calida atque perlucida: ut ea quoque rectissime et animantia esse, et sentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea, duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus et oculorum. Nam solis candor illustrior est quam ullius ignis, quippe qui immenso mundo tam longe lateque colluceat: et is ejus tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiam sæpe comburat. Quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cum sol igneus sit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est et consumptor omnium, idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipat. Contra ille corporeus, vitalis et salutaris, omnia conservat, alit, auget, sustinet, sensuque afficit. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreant, et in suo quæque genere pubescant. Quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium, *solem* quoque animantem esse oportet, et

quidem reliqua astra, quæ oriantur in ardore cælesti, qui æther vel cælum nominatur. Cum igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aëre aliorum; absurdum esse Aristoteli videtur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem ætherium locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, et semper agitatur et viget, necesse est, quod animal in eo gignatur, id et sensu acerrimo et mobilitate celerrima esse. Quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in his sensum inesse et intelligentiam; ex quo efficitur, in Deorum numero astra esse ducenda.

XVI. Etenim licet videre acutiora ingenia et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër sit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur crasso cælo atque concreto. Quin etiam cibo quo utare interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ et ætheriam mundi partem incolant, et marinis terrenisque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque constantia, (nihil est enim, quod ratione et numero moveri possit sine consilio,) in quo nihil est

temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum et in omni æternitate constantia neque naturam significat; est enim plena rationis: neque fortunam, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo, ut ipsa sua sponte, suo sensu ac divinitate moveantur. Nec vero Aristoteles non laudandus in eo, quod omnia quæ moventur, aut natura moveri censuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem solem, et lunam, et sidera omnia: quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorsum, aut levitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumque ferretur. Nec vero dici potest, vi quadam majore fieri, ut contra naturam astra moveantur: quæ enim potest major esse? Restat igitur, ut motus astrorum sit voluntarius. Quæ qui videat, non indocte solum, verum etiam impie faciat, si Deos esse neget. Nec sane multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione atque actione privet: mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur Deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem.

XVII. Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quam a *consuetudine* oculorum aciem mentis abducere.

Ea difficultas induxit et vulgo imperitos, et similes philosophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de Dîs immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata a Cotta, non desiderat orationem meam. Sed cum talem esse Deum certa notione animi præsentiamus, primum ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem notionemque nostram, nihil video quod potius accommodem, quam ut primum hunc ipsum mundum, quo nihil excellentius fieri potest, animantem esse et Deum judicem. Hîc quam volet Epicurus jocetur, homo non aptissimus ad jocandum, minimeque resipiens patriam; et dicat se non posse intelligere, qualis sit volubilis et rotundus Deus: tamen ex hoc, quod etiam ipse probat, nunquam me movebit. Placet enim illi esse Deos, quia necesse sit præstantem esse aliquam naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certe nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeatque sensum et rationem et mentem, id sit melius, quam id quod his careat. Ita efficitur animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem: qua ratione Deum esse mundum concluditur. Sed hæc paulo post facilius cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit.

XVIII. Interea, Vellei, noli, quæso, præ te ferre, vos plane expertes esse doctrinæ. Conum tibi ais, et cylindrum, et pyramidem pulchriorem quam sphæram videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed sint ista pulchriora, dumtaxat aspectu: quod mihi tamen ipsum non videtur: quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? cumque duæ formæ præstantes sint, ex solidis globus, (sic enim σφαῖραν interpretari placet); ex planis autem circulus aut orbis, qui κύκλος Græce dicitur; his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, a medioque tantum absit extremum, quantum idem a summo: quo nihil fieri potest aptius. Sed si hæc non videtis, quia nunquam eruditum illum pulverem attigistis; ne hoc quidem physici intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus constantiamque ordinum in alia figura non potuisse servari? Itaque nihil potest esse indoctius, quam quod a vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis; nam posse fieri, ut sit alia figura; innumerabilesque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, didicisset *Epicurus*, certe non diceret. Sed dum palato,

quid sit optimum, judicat, cæli palatum, ut ait Ennius, non suspexit.

XIX. Nam cum duo sint genera siderum: quorum alterum spatiis immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum unquam cursus sui vestigium inflectat: alterum autem continuas conversiones duas iisdem spatiis cursibusque conficiat: ex utraque re et mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, et stellarum rotundi ambitus cognoscuntur. Primusque sol, qui astrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, easdem modo his, modo illis ex partibus opacet: ipsa enim umbra terræ soli officiens noctem efficit. Nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum; ejusdemque solis tum accessus modici, tum recessus, et frigoris et caloris modum temperant. Circuitus enim solis orbium quinque et sexaginta et trecenti, quarta fere diei parte addita, conversionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septemtriones tum ad meridiem, æstates et hiemes efficit et ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adjunctum est, alterum æstati. Ita ex quatuor temporum mutationibus omnium, quæ terra marique gignuntur, initia causæque ducuntur. Jam *solis* annuos cursus spatiis menstruis luna conse-

quitur: cujus tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. Neque solum ejus species ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est aquilenta, tum australis. In lunæ quoque cursu est et brumæ quædam et solstitii similitudo: multaque ab ea manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque; et pubescant maturitatemque assequantur, quæ oriuntur e terra.

XX. Maxime vero sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quæ falso vocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conservat progressus et regressus reliquosque motus constantes et ratos. Quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur, tum adeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum autem subsequuntur, tum celerius moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt. Quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum solis et lunæ et quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatiis est facta conversio. Quæ quam longa sit, magna questio est: esse vero certam et *definitam* necesse est. Nam ea quæ Saturni

stella dicitur φαίνωνque a Græcis nominatur, quæ a terra abest plurimum, triginta fere annis cursum suum conficit; in quo cursu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum vespertinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil immutat sempiternis sæculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc proprius a terra Jovis stella fertur, quæ Φαέθων dicitur: eaque eundem duodecim signorum orbem annis duodecim conficit, easdemque, quas Saturni stella, efficit in cursu varietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ stella Martis appellatur: eaque quatuor et viginti mensibus, sex, ut opinor, diebus minus, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. Infra autem hanc stella Mercurii est: ea στίλβων appellatur a Græcis: quæ anno fere vertente signiferum lustrat orbem, neque a sole longius unquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium terræque proxima stella Veneris, quæ Φωσφόρος Græce, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur autem, Hesperos. Ea cursum anno conficit, et latitudinem lustrans signiferi orbis et longitudinem; (quod idem faciunt stellæ superiores) neque unquam a sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens.

XXI. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cum in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in Deorum numero reponere. Nec vero hæ stellæ, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem atque prudentiam, quarum est quotidiana, conveniens, constansque conversio: nec habent ætherios cursus neque cælo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis ignari. Non est enim ætheris ea natura, ut vi sua stellas complexa contorqueat: nam tenuis, ac perlucens, et æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas videtur. Habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes ab ætheria conjunctione secretam et liberam. Earum autem perennes cursus atque perpetui, cum admirabili incredibilique constantia, declarant in his vim et mentem esse divinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat Deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec varietas inest: contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia: quæque his vacant, ementita et falsa plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam quæ omnium ultima est, in terrisque versantur. Cælestium ergo admirabilem ordinem incredibilemque

constantiam, ex qua conservatio et salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. Haud ergo, ut opinor, erravero, si a principe investigandæ veritatis, hujus disputationis principium duxero.

XXII. Zeno igitur naturam ita definit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via: censet enim artis maxime proprium esse, creare et gignere; quodque in operibus artium nostrarum manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quod habet quasi viam quandam et sectam quam sequatur. Ipsius vero mundi, qui omnia complexu suo coërcet et continet, natura non artificiosa solum, sed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, consultrix et provida utilitatum opportunitatumque omnium. Atque ut ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet voluntarios conatusque, et appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, et his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi, qui animis movemur et sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit, ob eamque causam vel prudentia vel providentia appellari recte possit, (Græce enim

πρόνοια dicitur) hæc potissimum providet, et in his maxime est occupata, primum ut mundus quam aptissimus sit ad permanendum; deinde ut nulla re egeat: maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit atque omnis ornatus.

XXIII. Dictum est de universo mundo: dictum etiam est de sideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec cessantium Deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso ac molesto. Non enim venis et nervis et ossibus continentur, nec his escis aut potionibus vescuntur, ut aut nimis acres aut nimis concretos humores colligant: nec his corporibus sunt, ut aut casus aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus, monogrammos Deos, et nihil agentes commentus est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturque cursus, ut ad omnia conservanda et tuenda consensisse videantur. Multæ autem aliæ naturæ Deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, et a Græciæ sapientissimis et a majoribus nostris constitutæ nominatæque sunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque *tum illud*, quod erat a Deo natum, nomine

ipsius Dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum; ex quo illud Terentii,

"Sine Cerere et Libero friget Venus:"

tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa res nominetur Deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Æmilio Scauro; ante autem ab Atilio Calatino erat Fides consecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum, quod multis ante annis erat bello Ligustico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res Deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, et Voluptatis, et Lubentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium, quamquam Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementius sæpe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ii Dî, qui utilitates quasque gignebant. Atque his quidem nominibus quæ paulo ante dicta sunt, quæ vis sit, in quoque declaratur Deo.

XXIV. Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros

in cælum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor et Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam: (hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri majores auguste sancteque, Liberum cum Cerere et Libera consecraverunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati sunt Liber et Libera: quod in Libera servant, in Libero non item:) hinc etiam Romulus, quem quidem eundem esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi atque æternitate fruerentur, rite Dî sunt habiti; cum et optimi essent, et æterni. Alia quoque ex ratione, et quidem physica, magna fluxit multitudo Deorum: qui induti specie humana fabulas poetis suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, post a Cleanthe et Chrysippo pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, scilicet exsectum Cælum a filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum a filio Jove. Physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas: cælestem enim, altissimam ætheriamque naturam, id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

XXV. Saturnum autem eum esse voluerunt, qui cursum et conversionem spatiorum ac temporum contineret, qui Deus Græce id ipsum nomen habet: *Κρόνος* enim dicitur; qui est idem *χρόνος*, id est, spatium temporis. Saturnus autem est appellatus, quod saturetur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur. Vinctus autem a Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinclis alligaret. Sed ipse Jupiter, id est, *juvans pater*, quem conversis casibus appellamus a *juvando* Jovem, a poetis *pater divûmque hominumque* dicitur: a majoribus autem nostris *optimus maximus;* et quidem ante optimus, id est beneficentissimus, quam maximus, quia majus est certeque gratius, prodesse omnibus quam opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

"Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes
Jovem."

Planiusque alio loco idem,

"Cur, quod in me est, exsecrabor hoc, quod lucet, quidquid est?"

Hunc etiam augures nostri, cum dicunt, *Jove fulgente, tonante:* dicunt enim, *cælo fulgente,*

tonante. Euripides autem ut multa præclare, sic hoc [breviter,]

"Vides sublime fusum, immoderatum æthera,
Qui terram tenero circumjectu amplectitur:
Hunc summum habeto divum: hunc perhibeto Jovem."

XXVI. Aër autem, ut Stoici disputant, interjectus inter mare et cælum, Junonis nomine consecratur: quæ est soror et conjux Jovis, quod ei similitudo est ætheris et cum eo summa conjunctio. Effeminarunt autem eum Junonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem a *juvando* credo nominatam. Aqua restabat et terra, ut essent ex fabulis tria regna divisa. Datum est igitur Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus a portu, sic Neptunus a *nando*, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata est: qui *Dives*, ut apud Græcos *Πλούτων*, quia et recidant omnia in terras, et oriantur e terris. Is rapuit Proserpinam, (quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ *Περσεφόνη* Græce nominatur) quam frugum semen esse volunt, absconditamque quæri a matre fingunt. Mater autem est a gerendis frugibus Ceres, tanquam *Geres;* casuque prima litera itidem immutata, ut a Græcis: nam ab illis quoque *Δημήτηρ*, quasi Γῆ μήτηρ,

nominata est. Jam qui *magna verteret*, Mavors: Minerva autem, quæ vel *minueret*, vel *minaretur*.

XXVII. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima et extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt; quod ab *eundo* nomen est ductum: ex quo transitiones perviæ, *jani;* foresque in liminibus profanarum ædium, *januæ* nominantur. Nam Vestæ nomen a Græcis est: ea est enim, quæ ab illis *'Εστία* dicitur: vis autem ejus ad aras et focos pertinet. Itaque in ea Dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis et precatio et sacrificatio extrema est. Nec longe absunt ab hac vi Dî Penates, sive a *penu* ducto nomine (est enim omne, quo vescuntur homines, penus) sive ab eo, quod *penitus* insident: ex quo etiam penetrales a poëtis vocantur. Jam Apollinis nomen est Græcum, quem solem esse volunt: Dianam autem et Lunam eandem esse putant: cum sol dictus sit, vel quia *solus* ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus *solus* apparet: Luna a *lucendo* nominata sit: eadem est enim Lucina. Itaque, ut apud Græcos Dianam eamque Luciferam, sic apud nostros Junonem Lucinam in pariendo invocant; quæ eadem Diana omnivaga dicitur, non a *venando*, sed quod in septem numeratur tanquam *vagantibus*. Diana dicta, quia

noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ii maturescunt aut septem nonnunquam, aut, ut plerumque, novem lunæ cursibus, qui, quia mensa spatia conficiunt, *menses* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagravisse, adjunxit, minime id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes *veniret*, Venerem nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate.

NOTES.

BOOK I.

THE singular activity of Cicero's mind was at no period more apparent than during the last year of his life. He then found time to write, in the midst of the confusion and anxieties consequent on Cæsar's death, the De Natura Deorum, De Divinatione, De Fato, De Senectute, De Amicitia, De Officiis, and Paradoxa. Of these, the first three were intended as a full exposition of the opposite opinions entertained on their respective subjects. The De Fato, however, was not finished according to this plan. His treatise De Natura Deorum, in three books, may be reckoned the most magnificent of all his works, and shows that neither age nor disappointment had done injury to the richness and vigor of his mind.

In the first book, Velleius, the Epicurean, sets forth the physical tenets of his sect, and is answered by Cotta, who is of the Academic school. In the second, Balbus, the disciple of the Porch, gives an account of his own system, and is, in turn, refuted by Cotta in the third. The eloquent extravagance of the Epicurean, the solemn enthusiasm of the Stoic,

and the brilliant raillery of the Academic, are contrasted with great vivacity and humor.

Page 7. *Line* 4. *Ad agnitionem animi.* As many philosophers have thought the mind to be divine, our author says the discussion of this subject will be useful, because, by investigating the nature of the gods, the philosophy of the human mind will, at the same time, be made clear. See Tusc. Quæst. I. 26, 27.

7. 10. *Inscientiam.* Many good editions have *scientiam.* Cicero's meaning in this place is, from the dissensions of the learned on a subject of so great importance, to illustrate a fundamental maxim of his sect, that "the natural obscurity of things, and man's consciousness of his ignorance, was the first cause or incitement to the study of philosophy." Plato had expressed the same sentiment before him when he said (in Thæt. p. 155, ed. Serr.) that "to wonder at things was the common affection of a philosopher, and what alone gave rise, or a beginning, to philosophy itself;" whence Cicero draws this inference, which he frequently inculcates in other parts of his works, that the Academy, therefore, acted prudently in withholding its assent, and maintaining that there was no such thing as science, or absolute certainty, within the reach of man. If this, then, be the sense of the passage, as it appears to be, it necessarily requires *inscientiam* to make it consistent.

7. 10. *Academicos ;* a name commonly used to distinguish the disciples of Plato. It originated

from the circumstance of his having chosen as a seat of his public instruction a celebrated gymnasium, or place of exercise, in the vicinity of Athens, called the Academy.

8. 4. *Nullos esse . . . . putaverunt.* It is probable, then, that Valerius Maximus was mistaken when he said that Diagoras was banished from Athens for saying he did not know whether there were any gods, and that, if there were, he knew nothing of their nature. Perhaps he meant Protagoras.

8. 12. *Nihil agant;* as the Epicureans teach. The subject is fully treated in the third book.

8. 20. *Sunt enim philosophi;* particularly the Epicureans. Servius (ad Æneid. iv. 379) says, "*Cicero libris de Deorum natura, triplicem de Diis dicit esse opinionem. Deos non esse; cujus rei auctor apud Athenas exustus est. Esse et nihil curare; ut Epicurei. Esse et curare; ut Stoici.*"

8. 23. *Quæ pietas?* Our author (in Part. Orat. 22) distinguishes it from religion: "*Justitia erga Deos religio est, erga parentes pietas nominatur.*" *Quæ sanctitas?* His definition of it in the 41st section of this book is "*scientia colendorum Deorum.*"

9. 11. *Fides;* i. e. the confidence or trust which one man places in another.

9. 13. *Sunt autem alii;* the Stoics, whose sect was founded by Zeno, about 300 years B. C., and flourished in great reputation till the declension of the Roman empire.

9\. 20. *Maturata pubescant;* "may flourish and bear fruit."

10\. 11. *Complures brevi tempore;* from the commencement of the government of Julius Cæsar. *Unde hoc philosophandi . . . . exstitisset;* in allusion to his philosophical works, many of which he wrote during the last three years of his life.

10\. 16. *Eam nobis . . . . offunderet.* He is speaking of the academical philosophy. The peculiar characteristic which distinguished it from other sects was a certain degree of doubt or skepticism concerning the original principles of knowledge. The skepticism of Plato, however, was much more moderate than that of some of his successors in the academic chair.

11\. 1. *Diodotus, Posidonius, Philo, Antiochus.* The first two were Stoics, the others Academics: Antiochus, however, inclined ultimately to the Stoics. Our author, in his Brutus (90), speaks highly of Diodotus.

11\. 10. *Unius.* Julius Cæsar, whose usurpation, after the defeat of Pompey, seems never to have been absent from Cicero's mind.

11\. 22. *Quo in genere . . . . vinceremur.* Our author says this rather boastingly than truly. He speaks in the same manner upon the same subject in Tusc. Quæst. i. 3. and iv. 15. and in other passages.

11\. 25. *Animi ægritudo;* alluding probably to the death of his daughter Tullia.

13\. 7. *Propemodum.* Among the Greeks the Academy declined under Clitomachus, at which time it began to flourish among the Romans, by the aid of

Philo, his disciple. Many distinguished men, such as Cicero, Lucullus, Varro, &c., were auditors of Philo.

13. 18. *Alio loco diligentius.* The Quæst. Acad. have reached us in an imperfect state; but in those which have escaped the ravages of time, he treats this subject most fully in iv. 31, seqq. See also Offic. ii. 2.

14. 1. *Sed jam . . . . referenda sunt.* During Cicero's stay in the country, (A. U. 709, in the sixty-third year of his age,) where he had a perpetual resort of his friends to him, and where his thoughts seemed to be always employed on the republic, he found leisure to write several philosophical pieces, and among others the following treatise on the nature of the gods, containing the opinions of all the philosophers who have written on that argument. The author bespeaks the attention of his readers to this subject, as one of the last importance, which would inform them what they ought to think of religion, piety, sanctity, ceremonies, faith, oaths, temples, &c., since all these were included in that single question of the gods.

14. 4. *Judicent;* i. e. *qui judicare velint, vel audeant.*

14. 9. *Pro Deum . . . . fidem;* a quotation from Cæcilius Statius, a Latin comic poet, the contemporary and companion of Ennius. He was a native of Insubrian Gaul, or, as some say, of Milan, and lived at Rome in a servile condition about 177 B. C.

14. 17. *Quibus nos præsumus:* Cicero was one of the College of Augurs.

14. 24. *Cottam;* C. Aurelius Cotta, consul with

L. Octavius, 75 B. C. He was a man of great acuteness. Being an Academic, he tries to entangle others in the argument, without expressing his own opinion.

15. 1. *Feriis Latinis;* celebrated on the last of March, on the Alban hill, where the Latins offered sacrifices to Jupiter of Latium, whence they were called *Feriæ Latinæ.* See Epist. ad Atticum, iv. 1. 3.

15. 3. *C. Velleio;* tribune of the people, A. U. 663. Cicero makes him appear a rash disputant, and an immoderate admirer of Epicurus.

15. 5. *Q. L. Balbus;* disciple of Panætius, and a powerful advocate of the Stoical philosophy.

15. 13. *Tres enim trium;* Academic, Stoic, and Epicurean; Cotta of the first, Balbus of the second, and Velleius of the third.

15. 14. *M. Piso;* of the Stoic sect. See De Oratore, i. 22.

15. 15. *Nullius philosophiæ;* i. e. of no sect of philosophers; for there were four at Athens, the Platonic, called also Academic, the Aristotelian, Stoic, and Epicurean.

15. 17. *Antiochi nostri;* of Ascalon, the successor of Philo in the Academy. See Cicero's Brutus, xix.

16. 5. *Me intuens;* supply *inquit.*

16. 13. *Nihil scire didicistis;* i. e. you have become Academics, for they maintained that there is no certain knowledge. Seneca says, in one of his epistles, "*Academici novam induxerunt scientiam, Nihil scire.*"

16. 22. *Intermundiis.* The Epicureans maintained

the doctrine of a plurality of worlds, with vacant spaces *(intermundiis)* between them. In these spaces Epicurus supposed the gods to dwell. Cicero (De Divin. ii. 17) says, "*Deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus perlucidos et perflabiles, et habitantes, tamquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum.*"

16. 25. *De Timæo Deum.* Plato, in his Timæus, calls God the parent of the universe, and in his Sophist speaks of him as "forming animate and inanimate beings, which did not exist before."

16. 27. *Mundum ipsum, animo et sensibus præditum,* &c.; in derision of Plato and the Stoics, who entertained these opinions.

17. 5. *Fabricam;* i. e. *artem fabrilem.*

17. 11. *Quinque formæ;* of Plato. These were οὐσία, ταὐτὸν, ἕτερον, στάσις, and κίνησις, commonly interpreted the "essence," the "same," regarding the relation it bears to itself and other things; the "other," where one thing varies from another; "station," and "motion." P. Marsus thinks these five forms are the four elements, and a fifth, which the Platonists call "essence," or substance.

17. 13. *Longum est ad omnia;* sc. *afferre,* or *dicere aliquid. Velleius* means that it would be a tedious affair to refute all the dreamy speculations of Plato.

17. 14. *Illa palmaris;* perhaps we may supply *sententia.* Davis thinks the reading should be *illud palmare:* this would remove all difficulty.

10 *

17. 22. *Si vestra est, L. eadem*; sc. *cum Deo Platonis.*

18. 1. *Ab utroque*; the Platonic and Stoic.

18. 18. *Mundum . . . . ornare*; i. e. to adorn the world with stars and zodiacal signs, as an edile would adorn the forum and public ways with statues, &c.

19. 1. *Stultorum*; "unwise," or unlearned, used by philosophers in opposition to *sapientum.*

19. 23. *Significetur*; i. e. *se ostendat*.

20. 6. *Ab ultimo repetam superiorum.* As he begins with Thales, it is probable that Cicero means here, "from the earliest of the philosophers."

20. 7. *Thales*; founder of the Ionic school, and of the scientific method of philosophizing among the Greeks; born at Miletus, B. C. 580.

20. 13. *Nativos esse*; i. e. *nasci posse.*

20. 14. *Eosque innumerabiles.* He asserts that there is an infinity of worlds; that the stars are composed of air and fire, which are carried in their spheres; that these spheres are gods; and that the earth is placed in the midst of the universe, as in a common centre.

20. 16. *Aera Deum.* He made the first principle of things to consist in the air, which he considered as immense or infinite, and to which he ascribed a perpetual motion. He asserted that all things which proceeded from it were definite and circumscribed; and that this air therefore was God, since the divine power resided in and agitated it.

20. 24. *Primus .... sentiret;* "was the first who held that the disposition and order of all things were planned and effected by the power and understanding of an infinite mind; in which he is not aware, first, that there can be no motion joined with sense in what is infinite, nor any sense at all where nature herself could feel no impulse." It seems surprising that Cicero should say that Anaxagoras was the first philosopher who acknowledged such a doctrine, since he had just told us that Thales had acknowledged a mind, or a god, who had formed all things out of water. Dr. Davis endeavors to clear it up by making this distinction between the god of Thales and that of Anaxagoras: the former is without motion; the latter is an infinite mind, to which motion is essential.

21. 1. *Sensum .... sentiret;* i. e. *sensum qui non e motu ipsius naturæ sentientis oriatur.*

21. 22. *Xenophanes .... potest esse.* "Xenophanes, who was of opinion that God is all that is infinite united with a mind, is likewise refuted with the rest; but he is yet more absurd with regard to infinity, in which there can be nothing that has any sensation or conjunction."

21. 27. *Parmenides;* a philosopher of the Eleatic sect, about 500 B. C. He supposed the Deity to be an informing principle, or intellectual fire, diffused throughout the universe, but more especially residing in the extreme sphere of the world; on which account he is metaphorically represented by this philosopher as a crown of light, enclosing within its circumference the celestial orb.

22. 11. *Quatuor naturas*; i. e. fire, water, air, and earth, which are mentioned as the four principles of Empedocles by Diogenes Laertius.

22. 18. *Imagines*; i. e. the forms in which all objects appear to us, and not the solid bodies themselves.

24. 7. *Replicatione*; "revolution."

24. 20. *Deos . . . . Deus.* "He says there are eight gods, five of whom inhabit the planets, and bear their names; one is composed of all the fixed stars, and is to be reckoned a pure and simple god, though made up of so many dispersed members."

24. 21. *Quinque eos*; Saturn, Mars, Jupiter, Mercury, and Venus. Their revolutions are considered in the next book.

25. 12. *Sensu*; i. e. mind, understanding.

25. 13. *Zeno . . . . contraria.* "Zeno (to come to your sect, Balbus) thinks the law of nature to be the divinity, and that it held power to enforce us to what is right, and to restrain us from what is wrong."

26. 4. *Per quandam significationem*; i. e. symbolically, that they might have the figure and signification of something.

26. 22. *In vestigio*; sc. *ab ipso numine divino impresso in animo nostro.* The meaning is, we wish to have a god who can correspond with the idea of a god impressed by himself upon our minds, i. e. by a similarity of nature.

26. 24. *Persæus*; so it should be written, and not *Perseus*, as we find in many editions, the Greek word being *Περσαῖος*.

26. 26. *Res utiles;* as Ceres for bread, and Bacchus for wine.

27. 6. *Chrysippus.* Cicero says of him that he had collected so many arguments in favor of the sceptical hypothesis, that he could not answer them himself; and thus had furnished Carneades, their antagonist, with weapons against them.

27. 18. *Fatalem vim.* None of the philosophers spoke in stronger terms of the fatal necessity of everything than the Stoics, Chrysippus in particular.

27. 19. *Ignem præterea et eum quem ante dixi, æthera.* See preceding page, line 13, *ultimum . . . . nominetur.* The *et* in *præterea et eum* has the meaning of *id est;* for Cicero added this to explain what fire he meant.

27. 20. *Quæ natura fluerent, atque manarent.* In book ii. 19, our author, in speaking of the moon, says, "*Multaque ab ea manant et fluunt, quibus et animantes,*" &c., where *manant* and *fluunt* have the meaning of "*producuntur.*" So, in the above sentence, "*quæ natura fluerent atque manarent,*" should be translated as if the reading was, "*quæ natura producerentur.*"

28. 12. *Quem . . . . fabula;* "whom (Chrysippus) Diogenes, the Babylonian, imitating in his treatise, which he entitles *De Minerva,* accounts for the delivery of Jupiter and the virgin's birth by natural causes, and separates them from the fable."

28. 14. *Virginis;* i. e. Minerva, who in the fable is said to have sprung from the brain of Jupiter; the interpretation of which is, that Jupiter signifies the

supreme power, and Minerva wisdom; so that wisdom is said to have sprung from the supreme power. This is the interpretation given by Lord Bacon, and by several ancient writers, and is probably the physiological interpretation of Diogenes, which Velleius here censures.

29. 5. *Ipsorum;* sc. *Deorum.*

29. 6. *Solus . . . . natura.* The meaning is, that Epicurus first discovered the existence of the gods, from his observation that nature has impressed that notion in the minds of all, previous to any instruction; so that he first discovered this universal impression to be a certain indication of the being of the gods.

29. 11. *Πρόληψιν;* i. e. an innate notion of the Deity implanted in our minds, as it is explained by Velleius. A similar explanation is given in the life of Epicurus by Diogenes Laertius. It is an anticipation (which is the literal meaning of the word) of those ideas which would flow in from external appearances.

29. 15. *Cœlesti;* so called not only on account of the value which the sect attached to the volume, but because the Epicureans said that it fell from heaven.

29. 23. *Omnium natura consentit;* meaning the same as *omnes consentiunt.* So on p. 49, l. 18, *in Deorum natura ponere,* is the same as *in Diis ponere.*

30. 14. *Ut Deos coleremus:* compare sec. 20, near the end: "*et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem.*" This pertains to the question whether the Epicureans, who denied that the gods can regard the affairs of mankind, were accustomed to pray and do other things pertaining to the worship of the

gods. Their precept doubtless was, that the gods ought to be worshipped on account of the excellence of their divine nature.

30. 20. *A beata . . . . segregari.* Lucretius (I. 57) has beautifully illustrated this sentiment of Epicurus:

> "*Omnis enim ipsa deum natura necesse est*
> *Immortali ævo summa cum pace fruatur,*
> *Nam privata dolore omni, privata periclis*
> *Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,*
> *Nec bene pro meritis capitur, neque tangitur ira.*"

30. 22. *Impendere;* depending upon *intelligitur.*

31. 2. *Nisi humanam;* but the Persians, who worship the sun, and the Egyptians, who worship beasts, have no such idea of the form of their gods.

31. 11. *Vos;* i. e. you, Stoics.

32. 6. *Στερέμνια;* i. e. solid. Epicurus used this word to distinguish between those objects which are perceptible to sense, and those which are imperceptible; as the essence of the divine being and the various operations of divine power.

33. 5. *Mundus Deus;* as the Stoics teach.

33. 16. *Idem, qui cetera;* Epicurus.

33. 20. *Effectura sit, efficiat, effecerit.* Velleius uses the future, present, and past tenses; for it was the opinion of Epicurus that innumerable atoms were continually floating through infinite space, by the concourse of which atoms innumerable worlds may arise, some of which may immediately perish by the dissolution of the atoms, but some may remain by their cohesion.

33\. 23. *Tragici poetæ*; hence the phrase, "*Deus e machinâ.*" Horace (Ars Poet. 191) censures this practice:

> "*Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus*
> *Inciderit.*"

34\. 15. *Εἱμαρμένην*; "fatal." Cicero (De Divin. II. 50) says "*Fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est, ordinem seriemque causarum, quum causa causæ nexa rem ex se gignat,*" &c.

35\. 16. *Crasso*; L. Licinius Crassus, an eminent orator of Rome, born B. C. about 140. He was brought into notice chiefly by the part he took in the impeachment of C. Papirius Carbo for treason, which he managed with remarkable skill and eloquence.

35\. 17. *Togatis.* The Romans were so called from the toga, their principal garment. For a similar reason the Greeks were called *Palliati.*

35\. 25. *Zenonem*; not the philosopher before spoken of. He was a Stoic of Citium; this one an Epicurean of Sidon, in Phœnicia.

36\. 2. *Quam illa bene refellerentur.* Atticus, being an Epicurean, was often drawing Cicero from his host, Antiochus, to the conversation of Phædrus and old Zeno, the chief professors of that sect, in hopes of making him a convert; on which subject they used to have many disputes between themselves; but Cicero's view in these visits was but to convince himself more effectually of the weakness of that doctrine by observing how easily it might be confuted, when explained even by the ablest teachers.

36. 4. *Non igitur ille . . . . incidisse;* "he (Zeno) did not express himself like most of his sect: his expressions were, like yours, distinct, weighty, and eloquent. But what often happened to me with regard to him, the same thing occurred when I heard you — I was grieved that so great a genius should have fallen (permit me to say it) into such slight, if not foolish and idle opinions."

36. 12. *In physicis.* As to physics, or natural philosophy, our author seems to have had the same notion with Socrates, that a minute and particular attention to it, and the making it the sole end and object of our inquiries, was a study rather curious than profitable, and contributing but little to the improvement of life.

36. 15. *Simonide.* There were several of this name. The one here alluded to was a native of Cea, one of the Cyclades, in the neighborhood of Attica. Both Plato and Cicero not only give him the character of a good poet and musician, but speak of him as a person of great virtue and wisdom.

36. 19. *Hiero.* There were two of this name, both kings of Syracuse. The one here referred to was a brother of Gelon, and his successor upon the throne, B. C. 471. He is highly celebrated in the odes of Pindar.

38. 2. *Sophistes.* Cicero, in his Quæstiones Academicæ, calls him a sophist who professes philosophy through ostentation or interest.

38. 12. *Tubulus;* L. Hostilius Tubulus, prætor,

A. U. 611. His character was infamous. He is said to have fled his country at the expiration of his prætorship, on account of the bribes he had openly received in office.

38. 13. *Lupus;* L. Rutilius Lupus, an infamous fellow, of whom Horace speaks (Sat. II. 1, 68): "*Famosisque Lupo cooperto versibus.*" He was quæstor A. U. 612, and tribune of the people A. U. 616.

38. 13. *Carbo;* C. Papirius Carbo, a seditious tribune of the people, A. U. 623, B. C. 131. In the disturbances which arose respecting the division of the lands, he was one of the *tresviri*, and suspected of being concerned in the murder of P. Corn. Scipio Africanus, A. U. 625.

38. 13. *Neptuni filius.* The poets called good men the sons of Jupiter, and bad men the sons of Neptune.

38. 22. *Abuteris . . . . efficis;* "you attribute the most absolute power and efficacy to atoms; out of them you pretend that every thing is made."

39. 5. *Levia;* "smooth."

39. 15. *Quid . . . . desinas;* i. e. what could bribe you to renounce the Epicurean doctrine?

39. 21. *Cedo;* "tell me." In many good editions we find *credo.*

40. 1. *Non igitur æterni;* sc. *Dii illi vestri.*

40. 7. *Quod . . . . correpitis;* "by endeavoring to prove this, you are reduced to the greatest perplexities."

40. 26. *Disjunctionibus;* commonly called disjunc-

tive propositions, such as, "Epicurus will be alive, or will not be alive, to-morrow."

41. 5. *Arcesilas;* chief of the middle Academy before spoken of. He went farther than most of the Academics in degrading the senses, by asserting all to be false that is seen by them.

41. 6. *Zeno.* Not the same that Cotta spoke of before. This was the founder of the Stoics. The other was an Epicurean philosopher, whom he had heard at Athens.

41. 11. *Idem facit . . . . sanguinem;* i. e. he proceeds on the same principles when he treats of the nature of the gods, by avoiding to form them from a concourse of atoms, lest death and dissipation might be the consequence. He denies that the gods have either bodies or blood, but something resembling each.

41. 24. *Quasi dictata.* Laertius (X.) says that the disciples of Epicurus were required to commit to memory, like school boys, whatever he wrote.

42. 2. *Nihil floret;* in many good editions, "*nihil olet;*" "does not savor of the Academy." The meaning is, that Epicurus taught nothing which indicated the ingenuity of the Academy, or Lyceum, or even puerile discipline. The Lyceum was a school near Athens, where Aristotle taught, as Plato did in the Academy.

42. 8. *Habitabat cum patre.* When Samos had been brought under the dominion of the Athenians by Pericles, a new colony was established there, in which was Neocles, the father of Epicurus, called *Agripeta.*

(from *ager* and *peto*), because he had applied for a portion of the land which was divided among the colonists.

42. 8. *Et fratribus;* these were Neocles, Chæredemus, and Aristobulus.

42. 13. *In Nausiphane Democriteo tenetur;* "he is convicted in regard to Nausiphanes the Democritean;" i. e. of having heard him. Nausiphanes professed the doctrine of Democritus. He sometimes boasted that Epicurus was one of his hearers, which so annoyed Epicurus that he loaded him with reproaches.

43. 4. *Heraclitus;* a famous Ephesian philosopher who affected to write obscurely, lest he should be read by the vulgar, and become contemptible. The fundamental doctrine of his philosophy was, that fire is the principle of all things.

43. 5. *Intelligis:* supply *quæ dicis;* "but even you (I may say this among ourselves) do not understand what you say."

43. 9. *Nihil expressi;* "nothing standing out, prominent."

43. 11. *In Venere Coa.* In the Island of Cos, in the Ægean Sea, was one of the most beautiful productions of Apelles, a celebrated painter of antiquity. It represented Venus emerging from the sea. Ovid says:

> "*Ut Venus artificis laus est et gloria Coi,*
> *Æquoreo madidas quæ premit imbre comas.*"

44. 14. *Physice;* i. e. "you who wish to seem an *adept* in natural philosophy."

44\. 15. *Sui sit lena natura?* i. e. nature seduces herself, and incites to love, because each one thinks that most beautiful which is most like himself.

45\. 3. *Qui vexit Europam.* Cotta here artfully alludes to the story of Jupiter and Europa, intimating that if a bull was not a beautiful creature, Jupiter would not have chosen that shape to tempt Europa. See the fable in Ovid, (Metam. II. 833.)

45\. 7. *Triton;* the trumpeter of Neptune. See Virgil, Æ. X. 209. *Invehens;* "carried upon."

45\. 18. *Alcæum;* the Lesbian poet, who flourished about 604 B. C. From him the lyric measure called "Alcaic" derived its name.

45\. 19. *Catulus;* Q. Lutatius Catulus, who, when consul, opposed the attempts of his colleague, M. Æmilius Lepidus, to abolish the acts of Sulla, B. C. 78. Pliny and Ovid reckon him among the poets.

45\. 21. *Roscium;* whom Cicero defended when about thirty-one years old, during the consulship of Cn. Octavius and C. Scribonius Curio. He was a Roman actor of great celebrity.

45\. 21. *Illud est ejus;* the epigram of Q. Catulus.

45\. 23. *Auroram forte salutans.* It was a custom of the Persians, and of many other nations, to salute the sun. "*Soli Atlantes,*" says Pliny, (V.) "*degeneres humani ritus, solem orientem occidentemque dira imprecatione contuentur.*"

46\. 10. *Florere in cælo;* i. e. if the gods are alike, they cannot be distinguished from each other; if they cannot be distinguished, there will be a doubt whether

Mars, or Pallas, or Saturn is meant. If there be a doubt, then the doctrine of the Academics may prevail there, who doubted of every thing.

46. 11. *In cœlo Academiam;* i. e. there would be the same uncertainty in heaven as there is among the Academics.

46. 22. *Cuncta barbaria;* i. e. all those nations which were neither Greek nor Roman.

47. 5. *Sospitam.* She was first worshipped at Lanuvium. After the inhabitants of that place had received the rights of citizenship, the temple of Juno Sospita was held by them in common with the Roman people.

47. 8. *Talis Argiva.* There was a celebrated image of Juno at Argos. She was represented sitting upon a throne, bearing on her head a crown, with figures of the Graces and Hours wrought upon it: one hand bore a pomegranate, the other a sceptre.

47. 8. *Romana.* She was represented in her chariot drawn by peacocks. *Capitolini;* so called from the Capitol, where he had a temple. We find him represented on coins in a sitting posture, naked above his middle, grasping the lightning in his right hand, and a sceptre in his left.

47. 11. *Ammonis;* or *Hammonis,* for it is written both ways. Lucan (IX.) describes him thus:

> "*Stat corniger illic*
> *Jupiter, ut memorat; sed non aut fulmina vibrans,*
> *Aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.*"

47. 16. *Barbatum;* because he was usually so rep-

resented; the Jupiter Anxurus, so called from the city Anxur, seems to be the only exception.

47. 19. *Alcamenes*; a pupil of Phidias.

48. 9. *Solem . . . . sunt*; "shall I call the sun, the moon, or the sky a deity? If so, these are consequently happy; but what pleasures can they enjoy? And they are wise too; but how can wisdom reside in such shapes? These are the principles of you Epicureans."

48. 18. *Omnia sigilla numerantes*; "reckoning all the smallest images as deities." In some editions we find *venerantes*. Perhaps by *sigilla* is meant the images on seals.

48. 19. *Video nonnullis videri Epicurum . . . . verbis reliquisse Deos, re sustulisse.* Among them was Posidonius. See page 67 of this book.

48. 21. *Itaque . . . . negotium*; "therefore in those short and select sentences of his which you call 'fundamental doctrines,' this, I think, is the first principle, that a being which is happy and immortal is not burdened with any labor, nor imposes any on another."

49. 1. *De homine minime vafro.* Compare Tusc. Quæst. II. 19, 44. "*Venit Epicurus homo minime malus, vel potius vir optimus; tantum monet quantum intelligit.*"

49. 18. *In Deorum natura ponere*; the same as *in Diis ponere*; so in Lucretius, I. 16, *omnis natura animantum*, for *omnes animantes*.

50. 4. *Attigimus aut vidimus.* According to the doctrines of Epicurus, none of these bodies themselves

are clearly seen, but *simulacra ex corporibus effluentia.*

50. 9. *Seriphi;* an island in the Ægean Sea, one of the Cyclades. The frogs there were said to be dumb, whence the proverbial expression, "Seriphian frogs," applied to those persons who could neither sing nor say.

50. 14. *Vestro more;* who are Epicureans.

51. 26. *In homine esse Romano.* But few Romans, before the time of Cicero, devoted themselves to philosophy. War and civil government seem to have been the engrossing subjects of attention. Virgil (Æ. VI. 851) says:

> *"Tu regere imperio populos, Romane, memento;*
> *Hæ tibi erunt artes."*

52. 20. *Metrodorus.* There were two of this name, disciples of Epicurus; one of Stratonice, who afterwards went over to Carneades; the other of Athens, here spoken of. *Hermachus;* an Epicurean of Mitylene. *Leontium:* P. Harduinus, in his note on Pliny, says she was the wife of Epicurus, not his mistress.

52. 24. *Scito . . . . queri;* i. e. she did this, indeed, in an erudite manner, and with attic elegance; yet she dared to do it. So much liberty of speech did the school of Epicurus allow in contradicting others; and yet you Epicureans are wont to complain when you are contradicted.

52. 25. *Epicuri hortus.* The Academy of Plato, the piazza of Zeno, and the garden of Epicurus, were

celebrated places, in which each of them taught his philosophy.

52. 26. *Zeno quidem;* not of Citium, but he whom Philo has before called the Coryphæus of Epicureans, whom Cicero frequently heard at Athens; who accused Theopompus, a distinguished man, because he had written against Epicurus.

52. 27. *Phædro;* a friend of Cicero and Atticus, whose disciple Cicero was before he became acquainted with Philo.

53. 2. *Phædoni;* a disciple of Socrates. After the death of Socrates, he returned to Elis, his native country, where he founded a sect of philosophers, who composed what was called the Eliac school. His name is affixed to one of Plato's dialogues.

53. 3. *Metrodori . . . . conciderit;* i. e. he fell unmercifully upon Timocrates, brother of Metrodorus, his companion, making him run the gantlet through whole volumes, for some insignificant difference between them in philosophy.

53. 10. *Apollodorum.* There were many of this name. Probably he who was called by Laertius κηποτύραννος, one of the successors of Epicurus, is here alluded to.

53. 13. *Chesippum;* i. e. a dirty fellow.

54. 1. *Quid sequatur;* the birth of children.

56. 14. *Eos vituperabas:* the Platonists and Stoics.

57. 26. *Cessatione;* "idleness, inactivity."

58. 1. *Oratio.* This word has here, as well as in *many other* passages, the same meaning as "ratio."

58. 14. *Ancipites*; "amphibious."

58. 24. *Quidquid . . . . ulcus est*; "whichsoever of these points you touch upon is a sore one;" i. e. involves an absurdity.

58. 27. *Speciem Dei percipi*, &c. See above, sect. xvii.

58. 28. *Ad numerum*; "numerically." *Eamque esse ejus visionem*; "and such was our idea of it."

59. 2. *Transitione*; i. e. a transition of images, which succeed each other from a constant supply of atoms, according to the doctrine of Epicurus.

59. 14. *Gracchum.* Ti. Sempronius Gracchus, when tribune of the people, brought forward his agrarian law, "*ne quis ultra quinquaginta jugera possideret, utique tresviri crearentur, qui quod superesset agri publici, plebi dividerent.*" He was slain in a tumult excited by P. Scipio Nasica Serapio, B. C. 133.

59. 15. *Octavio*; M. Octavius Cæcina, tribune of the people, and an opponent of Ti. Gracchus, B. C. 133. *Deferentem sitellam*; i. e. collecting the suffrages concerning M. Octavius, his colleague.

59. 19. *Hoc idem fieri in Deo . . . . ex quo esse beati, atque æterni intelligantur*; a transition from the singular to the plural number. We find similar instances in Seneca and other authors. *Cujus . . . . animi*; "by the frequent representation of which our minds may be affected."

59. 21. *Fac . . . . æterna*; "grant that there are such images by which our minds are affected; yet it is only a certain form that occurs; and why must that form be pronounced happy? why eternal?"

60. 3. *Archilochi;* a Greek poet of Paros, who flourished about 686 B. C. His iambics were remarkable for their severity. Cicero ranks him with the poets of the first class.

60. 5. *Orpheum.* Cicero does not mean that Aristotle affirmed there was no such person as Orpheus, but that there was no such poet, and that the Orphic verse was the invention of another.

60. 17. *Invocatæ;* "uninvited." One edition has *non vocatæ.*

61. 3. *Quoniam . . . . oportere;* "that there should be an immortal nature, since there is a mortal one."

62. 7. *Poetæ . . . . comparant;* i. e. the poets manage better than you do, for they furnish nectar and ambrosia at the feasts of their gods.

62. 8. *Juventatem;* called Hebe by the Greeks; the daughter of Jupiter and Juno.

63. 14. *Semper affluant;* sc. *ad nos.*

63. 15. *At etiam . . . . dicas.* It was objected to Epicurus, that, if he acted according to his principles, he must have no religion; but this consequence did not destroy the matter of fact, for his outward religion was never questioned. We cannot produce a more credible witness than Seneca, who says, (De Beneficiis, IV. 19): "In short, Epicurus, you disarm God; you divest him of his thunder and his power. You have no reason to fear him, since he is incapable of doing either good or hurt; and yet you would revere him as a parent, from a principle of gratitude. If you do

it not from this principle, as being formed by a fortuitous concourse of atoms, and consequently lying under no obligation to him, why do you worship him? You answer, for the majesty and excellence of his nature. Be it granted that neither interest nor expectations are your motives. There is, then, something in itself desirable, by the dignity of which you are influenced; this is generous."

63. 18. *Coruncanium*; Tiberius Coruncanius, consul A. U. 474. *Scævolam*; Q. Mucius Scævola, the pontifex maximus.

63. 20. *Xerxes*; who sent four thousand armed men to plunder the temple of Apollo at Delphi, "*quasi non cum Græcis tantum, sed cum diis immortalibus bellum gereret*," (Justin II.)

64. 24. *Reipublicæ causa.* There were three classes of gods among the ancients, one of which was invented by poets, one by philosophers, and one by the leading men of the states. The object of the last class seems to have been to restrain the passions of the people by fear. Hence care was taken that the gods should be adapted to the peculiar disposition of each nation. To the Lacedemonians, who were warlike, military and armed divinities were given; the Phœnicians, who were a mercantile people, had gods who favored commerce, &c. From this triple division of the gods arose the triple theology — fabulous, natural, and civil.

64. 27. *Prodicus Ceus*; P. from Cea, a philosopher and rhetorician, teacher of Euripides.

65. 8. *Euhemero.* There were two of this name, one a poet of Messene, the other an historian of Tegea. The latter is here alluded to.

65. 14. *Gentes orarum ultimæ;* so in Horace, (Lib. I. Carm. 35):

* * * *Ultimos*
Orbis Britannos.

And in Tacitus, (Agric. xxx.): *Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famæ in hanc diem defendit.*

65. 15. *Samothraciam;* an island of the Ægean Sea. It became celebrated for the worship of the Cabirian gods, in the mysteries of which all the heroes of antiquity were initiated.

66. 4. *Quæ . . . . digniora;* i. e. all these opinions are more worthy of the stupid inhabitants of Abdera, the country of Democritus, than of the ingenious Democritus himself.

66. 9. *Cum Dîs;* i. e. *cum a Dîs.*

67. 7. *Non erit ista amicitia.* Cicero entertained high notions of friendship and of its benefit to human life, which he has beautifully illustrated in his entertaining treatise on that subject. The rules he lays down there he exemplified by his practice. It was his delight to advance the prosperity of his friends, and to relieve their adversity. To weigh good offices by a nice estimate of gain and loss, he looked upon not as a friendship, but a sordid traffic and merchandise of benefits.

67. 23. *Posidonius;* a Greek philosopher of the

Stoic sect, who flourished about 50 B. C. *Invidiæ detestandæ gratiâ*; "for the sake of removing odium." The laws of the Athenians were very severe against sceptics and atheists.

68. 8. *Valeat . . . . sit*; i. e. away with him; for why should I entreat him to be propitious?

BOOK II.

This book contains the argument of Balbus on the nature of the gods, according to the opinion of the Stoics. They divided the whole question into four parts: in the first they taught that there were gods; in the second, what they were; in the third, that the world was governed by them; and, in the fourth, that they consulted for the good of mankind.

69. 9. *Corona*; not a "reward," as some interpret it, but a "circle or assembly of men," in which sense Cicero uses it in his oration for Milo,—"*non enim coronâ consessus vester cinctus est.*"

69. 10. *Lucilium*; Q. Lucilius Balbus, before spoken of. See page 15, line 5.

69. 14. *Philosophi*; for the philosophers were the first who instituted the worship of the gods; the Magi among the Persians, the Chaldæans among the Babylonians and Assyrians, the Gymnosophists among the Indians, the Druids among the Celts and Gauls.

70\. 1. *Ut nostri;* Stoics who professed their ability to prove the existence of the gods by incontrovertible arguments.

70\. 10. *Convictis;* by Cotta in the preceding book.

70\. 20. *Otiosi sumus;* either on account of the *feriæ Latinæ* mentioned in Book I., or because Cæsar had then the government in his hands, and had discharged them from any concern in public business.

70\. 24. *Tam apertum.* This and the succeeding arguments go to prove that there is but one god; whence some suppose that Cicero has skilfully refuted the doctrine of a plurality of gods.

71\. 3. *Aspice . . . . Jovem;* a trochaic verse from the Thyestes of Ennius.

71\. 4. *Jovem.* Many of the ancients besides Ennius entertained this opinion of Jupiter.

71\. 17. *Quæve anus . . . . portenta extimescat?* Cicero's mind evidently could not believe in the truth or divinity of such a religion as that of his country; and the liberty which not only he, but most of the old writers, take in ridiculing the characters of their gods, and the fictions of their infernal torments, shows that there was hardly a man of liberal education who did not consider it as an engine of state, or political system, contrived for the uses of government, and to keep the people in order. In this light Cicero always considers it as a wise institution, singularly adapted to the genius of Rome, and constantly inculcates an adherence to its rites, as the duty of all good citizens.

71\. 26. *Bello Latinorum;* in which, out of forty-

three thousand of the Latins, scarcely ten thousand returned home. *Postumius;* A. Postumius Albinus, called also *Regillensis,* from the place of the battle in which he was victor, B. C. 498.

72. 1. *Oct. Mamilio;* son-in-law of Tarquinius Superbus, and leader of the Latins. *Pugnare visi.* Valerius Maximus gives the same account. Livy says that Postumius vowed a temple to Castor, but makes no mention of the miracle. *Tyndaridæ;* Castor and Pollux.

72. 4. *Persen;* king of Macedon, who went to war with the Romans. *Hujus adolescentis;* i. e. of him who is now living; whom we know; so our author often uses the pronoun *hic.*

72. 7. *Illo die captum.* In that battle, which was fought near Pydna, twenty thousand of the Macedonians were slain, and eleven thousand taken prisoners, whilst only one hundred of the conquerors were killed, the greater part of whom were Pelignians. All Macedonia surrendered to L. Æmilius Paullus in two days. Perses, deserted by his friends, fled to the Island of Samothrace, where he was subsequently captured by Cn. Octavius, the commander of the fleet, and sent to Æmilius Paullus, the victor.

72. 11. *Vacatione;* i. e. with immunities, such as an exemption from serving in the wars, and from paying taxes.

72. 24. *Mopsum.* There were several of this name. The one here alluded to was a celebrated prophet, son of Apollo and Manto, during the Trojan war. *Mopsum,*

Tiresiam, &c.; these accusatives depend upon *ficta credimus*. Tiresias was the great Theban prophet, at the time of the war of the Seven against Thebes. Amphiaraus was king of Argos; he had been one of the Argonauts also. Calchas was the prophet of the Grecian army at the siege of Troy. Helenus was a son of Priam and Hecuba. He is represented as a prophet in the Philoctetes of Sophocles.

73. 2. *Claudii;* P. Claudius Pulcher. He was consul with L. Porcius Licinus, 184 B. C. *Liberati .... pascerentur*. Their not eating was regarded as an unlucky omen. The turning of this superstitious observation on the poultry into ridicule is called by Balbus "joking upon the gods."

73. 6. *Classe devicta*. He was conquered by Adherbal, the leader of the Carthaginians at Drepanum.

73. 6. *Ipsi lachrymas*. The Romans pursued with curses and invectives the consul Publius, whose rash imprudence had brought such heavy losses upon his country, and after his return to Rome, condemned him by a public sentence to the payment of a heavy fine. (See Polybius, I. 4.)

73. 11. *Flaminium;* C. Quinctius Flaminius, tribune of the people, A. U. 522; consul A. U. 537. Livy gives the account thus (XXII.): "*C. Flaminius, consul, homo temerarius, contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, et ab equo, quem conscenderat, per caput devolutus, insidiis ab Hannibale circumventus, ad Trasemenum lacum cum exercitu cæsus est.*"

73. 12. *Cœlius;* L. Cœlius Antipater, author of a history of the second Punic war, contemporary of Fannius.

73. 12. *Cecidisse;* in that contest in which the Romans were so signally defeated by Hannibal. (See Livy, XXII., and other historians.)

73. 19. *An Atti . . . . contemnendus est?* "Is the staff of Attius Navius to be despised, with which he divided the regions of the vine to find his sow?" (The story alluded to is told by Cicero himself in his first book, De Divinatione.)

Attius Navius, having lost one of his sows, made a vow that, if he found her, he would offer the largest grape on his vine to the deity; accordingly, having found her, he stood with his face towards the meridian, and divided the vine with his staff into four parts, and found a grape of a prodigious size.

73. 22. *Hostilius;* Cicero's memory appears to have failed him here, as Navius was the augur of Tarquinius Priscus, not of Tullus Hostilius. *Negligentia nobilitatis.* The augurs instituted by Romulus were patricians, and for a long time their office was supplied from that class. As soon as the tribunes obtained an order for the election of a certain number from the plebeians, the institution began to fall into decay.

73. 27. *Peremnia,* or *perennia; auspicia* taken on the passage of a river. *Ex acuminibus.* Military *auspicia;* so called because taken from the points of spears, &c.

73. 28. *Nulli viri;* when levies of soldiers were

made, they were first summoned whose names were thought propitious, such as Valerius (from *valeo*); Salvius (from *salus*), &c.

74. 1. *In procinctu testamenta*; i. e. those made by soldiers just before an engagement, in the presence of witnesses.

74. 4. *Quidam imperatores*; as the Decii, of whom mention is frequently made. *Verbis certis*; uttering a certain form of words suited to this act of devotion.

74. 11. *Scipione*; P. Scipio Nasica Corculum; he was consul A. U. 592. *C. Figulo*; of the Marcian family, partly patrician and partly plebeian.

74. 13. *Gracchus*; Ti. Sempronius Gracchus, father of the renowned tribunes Ti. and C. Gracchus; he was consul A. U. 577 and 591; also censor A. U. 585. *Primus rogatorum*; the rogator who collected the votes. This story, which is related by other authors, is superstitiously introduced here by Balbus, to prove that there are judgments attending a non-observance of what he calls religious institutions. *Ut eos retulit*; "when he recorded them."

74. 16. *Remque illam*; the sudden death which was supposed to be a bad omen. *Quos ad soleret*; "to those who usually had the charge of such things."

74. 23. *Barbari*. The Tuscans were not barbarians, being Italians; under the influence of his anger he probably calls them so, because they were not Romans.

74. 26. *Ex provincia*; this was Sardinia, as appears from one of the letters of Cicero (ad Q. Fratr. II. 2). *Ad collegium*; i. e. to the college of augurs.

74. 27. *Legeret libros;* not the Sibylline books, but those on augural ceremonies.

75. 1. *Hortos Scipionis;* in many editions, we find *in hortis Scipionis.* Davis doubts the genuineness of either. Valerius Maximus, who relates the accounts, and who also copies Cicero in the circumstances of the story, makes no mention of the gardens of Scipio.

75. 2. *Pomœrium;* a place without the city, set apart for augural uses and the like. A tent was pitched near it for the assembly, at the election of consuls. It must be observed that Gracchus entered the pomœrium before he went to the tent, and went through it as he returned; but the point which he settled by consulting the books was, that he should have consulted the *auspicia* when he returned through the pomœrium, as well as when he entered it, on his way to the tent.

75. 5. *Augures;* sc. *detulerunt.* *Senatus;* sc. *jussit.* *Abdicarent;* sc. *se consulatu.* Valerius Maximus (I. 1) says that C. Figulus returned from Gaul, and Scipio Nasica from Corsica, and resigned their offices.

75. 10. *Hœrere . . . . religionem;* "that the performance of a religious rite should be suspended."

75. 14. *Haruspicum;* the functions of the augurs and haruspices were different; the former were to divine by the flight of birds, the latter by the entrails of victims.

76. 17. *Bello Octaviano;* the war of the consul *Octavius* against Marius, Cinna, and others, A. U. 667.

Octavius was slain on the consular chair in his robes of office; Cinna, when a fourth time consul, A. U. 669, was murdered by his own troops in Ancona.

76. 20. *Tuditano;* C. Sempronius Tuditanus, consul with M. Aquillius, A. U. 625, the same year when P. Scipio Africanus was found dead in his bed.

78. 12. *Regionibus;* such as Batavia (now Holland), Bœotia, and Abdera; whence the proverbs "Bœotica sus," "Mens Abderita," "Auris Batava."

78. 20. *Socrates.* He taught that the Supreme Being, though invisible, is clearly seen in his works, which at once demonstrate his existence, and his wise and benevolent providence. He admitted, besides the one Supreme Deity, the existence of beings who possess a middle station between God and man, to whose immediate agency he ascribed the ordinary phenomena of nature, and whom he supposed to be particularly concerned in the management of affairs.

79. 13. *Uno tempore;* for *primo,* or *altero; horrere:* in allusion to the winter season.

79. 16. *Æstus . . . . commoveri;* our author says, (De Div. III. 14,) "*Quid de fretis aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus et recessus lunæ motu gubernantur.*" This was the opinion of many of the ancients.

79. 21. *Uno;* for *eodem. Continuato;* i. e. extending through the world.

80. 1. *Convicia;* the general reading is *vitia,* which does not seem to be the right one; for, are the faults of the caviller washed away by the fluency of

expression in his antagonist? The emendation by Davis is also adopted by Orellius and other good commentators.

80. 4. *Zeno sic premebat;* Zeno and Cleanthes, the leaders of the Stoic sect, were accustomed to reject, in their discourses, every thing which had the appearance of ornament.

83. 15. *Quarta pars;* i. e. fire.

84. 8. *Principatum;* i. e. the superior and prevailing excellence in every kind of thing through the universe; that peculiar quality which stimulates every thing to action in its respective sphere; that which is the cause of the first motives in all things, and which directs them to their intended ends, as reason in war, the sense of pleasure, and self-preservation in all animals.

86. 12. *Tum remitterentur, tum continerentur;* "might now be indulged, and now restrained."

86. 20. *Institutione;* i. e. *inceptione;* for every thing which Nature commences, she carries in the end to perfection.

87. 6. *Is autem est gradus.* Plato advocated the same doctrine.

87. 27. *Aptum;* i. e. connected or fastened together, which is the peculiar signification of this word. Our author (Orat. 71) uses it in the same sense: "*Facilius est apta dissolvere quam dissipata connectere.*"

87. 28. *Suis numeris;* an expression taken perhaps from the Pythagoreans, who believed every thing generated and composed by numbers, and the harmony of numbers.

88. 14. *Mundo;* i. e. the universe. The Stoics mean by the world, all the celestial bodies, as well as the terrestrial globe.

89. 6. *Tota esse ignea;* there was a remarkable difference of opinion among the ancients respecting the stars. Thales, Anaximander, and Anaximenes, thought them fiery bodies with some mixture of earthy matter. Xenophanes called them fiery clouds which were extinguished in the daytime and revived during the night. The Stoics believed them to be of pure fire. Democritus said the sun was a fiery ball of iron or stone.

89. 8. *Solis candor;* he is here attempting to prove the divinity of the stars, among which he reckons the sun, as appears from what is soon after said — *primusque sol qui astrorum obtinet principatum,* &c.

90. 15. *Etenim . . . . concreto;* this has been a common opinion in all ages and countries. Cicero, in his treatise De Fato, imputes the superior genius of the Athenians to the purity of the air.

90. 19. *Cibo . . . . putant;* this opinion has also its favorers. One of the reasons assigned by the Pythagoreans for their abstinence from flesh was, that it helped to quicken the understanding.

91. 2. *In omni æternitate constantia;* by the constant course of the stars from all eternity, he probably means that motion is essential to them, and that they do not move by the common law of gravitation, which he soon after calls natural motion; but they move, he says, spontaneously, impelled by no power but their own. The Stoic uses the word *natura* sometimes in a

general sense, as when he says, "*in quo sit totius naturæ principatus*," by which he means the deity in which the superior excellence of universal nature consists. Sometimes he uses it in a limited sense, as in the passage before us.

92. 1. *Similes philosophos;* the Epicureans, whom in his Tusc. Quæst. III. he calls "*genus hominum minime malitiosum.*"

92. 4. *A Cotta;* in the former book.

92. 14. *Resipiens patriam;* i. e. Athens, the seat of learning, of which Balbus will not allow Epicurus to be worthy.

93. 2. *Vos;* i. e. you who are of the school of Epicurus.

93. 4. *Novum oculorum judicium;* for it was the prevailing opinion that the sphere was the most beautiful of figures.

93. 11. *Duæ formæ.* This is the doctrine of Pythagoras, as appears in Diogenes Laertius.

93. 18. *Nunquam . . . . attigistis;* i. e. have never given your attention to mathematical studies. *Eruditum illum pulverem;* i. e. the sand in which mathematicians drew their lines.

93. 20. *Physici;* he ironically calls the Epicureans by this name, because they knew so little of physics; so in Tusc. Quæst. I. 29, he calls them *plumbeos in physicis.*

94. 1. *Cœli palatum;* a pun is here perpetrated. The word *palatum* was used by some of the Latin poets for *cœlum;* and we are told that the roof of the

mouth was called *palatum* from the resemblance in form it bears to the roof of heaven.

94. 3. *Siderum;* he is speaking of the fixed stars and of the motions of the orbs of the planets. He here alludes to the different and diurnal motions of these stars, one sort from east to west, the other from one tropic to the other. This is the construction the astronomer Halley gives of this passage.

94. 23. *Alterum . . . . æstati;* i. e. spring and autumn. *Senescenti;* the seasons of the year are often compared with the ages of man: childhood with spring, youth with summer, manhood with autumn, and old age with winter.

95. 21. *Insistunt;* i. e. *quiescunt*, "stand still."

96. 10. *Duodecim signorum;* the zodiac.

96. 17. *Anno . . . . orbem;* "within nearly the space of a year makes its revolution through the zodiac." Though Mars is said to hold his orbit in the zodiac with the rest, and to finish his revolution through the same orbit (i. e. the zodiac) with the other two, yet Balbus means in a different line of the zodiac.

96. 27. *Duorum signorum.* According to late observations, it never goes but a sign and a half from the sun.

97. 25. *Quæque . . . . ementita et falsa.* Davis calls them "aerial fires," and refers concerning them to Pliny (H. N. II. 26).

98. 7. *Progredientem via;* "proceeding in a regular way."

99. 16. *Monogrammos;* linear drawings are so

called before they have the coloring. The poet Lucilius humorously uses the word to denote lean men: in the same manner the Epicurean gods are so called because they are bodiless deities. Compare what is said in I. 35. Lucretius, (V.) says of them

> "*Tenuis enim natura deum, longeque remota*
> *Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur.*"

100. 4. *Sine Cerere . . . . Venus;* see Eunuch of Terence, IV. 5, 6.

100. 8. *M. Æmilio Scauro;* consul with M. Cæcilius Metellus, A. U. 639, B. C. 115.

100. 9. *Atilio Calatino;* dictator and twice consul; sometimes confounded with Atilius Regulus; he is said to have been the first of the dictators who conducted his army beyond Italy.

100. 10. *Virtutis templum . . . . Honoris;* they were so constructed that access to the temple of honor could be obtained only through the temple of virtue.

100. 10. *Marcello;* son of him who was five times consul, and a rival of Q. Fabius Cunctator.

100. 11. *Multis ante annis;* only twenty years. The word *multi,* however, is often used to express years, which are comparatively few. So *nuper* is sometimes used to denote a long period, as in sec. 50 of this book, "*nuper,* i. e. *paucis ante sæculis.*" *Bello Ligustico;* commenced by Sempronius Gracchus, A. U. 520, and finished three years after, during the consulship of Corn. Lentulus and Lic. Varus.

100. 12. *Maximo;* Q. Fabius Maximus, afterwards

called Cunctator. In the first year of his consulship he obtained a triumph for a victory over the Ligurians.

100. 13. *Libertatis;* according to Livy, this temple was built by Tib. Gracchus, on the Aventine Hill, with money obtained from fines.

100. 13. *Victoriæ;* this temple was on Mount Palatine, built by Postumius, curule edile during the consulship of M. Atilius Regulus.

100. 17. *Voluptatis et Lubentinæ Veneris;* Voluptas was consecrated under the name of Volupia. Augustine (Civit. Dei, IV. 8) says, "*Neque enim . . . . audent aliquas partes . . . . tribuere, aut Volupiæ, quæ a voluptate appellata est, aut Libentinæ, cui nomen a libidine.*" So *Lubentinæ* from *lubido.*

100. 18. *Neque naturalium;* he says they are not natural, because nature dictates what is right to us; and whatever is imprudent or prejudicial is contrary to the dictates of nature; in accordance with this are the words of Zeno in Diogenes Laertius, who there says, "To live according to nature is to live according to virtue."

100. 25. *Suscepit;* "has admitted," or "conceded."

101. 3. *Liberum; Bacchus. Eum;* the son of Ceres.

101. 6. *Quod quale . . . . potest;* i. e. the difference in which may be seen in our books of ceremonies.

101. 12. *Æternitate fruerentur;* the Stoics believed that our souls would exist for a long time, but not forever. Cicero (Tusc. Quæs. I. 31) says, "*Sto-*

ici usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus; diu mansuros aiunt animos, semper, negant."

102. 12. *Conversis casibus;* i. e. by varying the cases from the common rules of declension. We find also *Jupiterem* and *Jupiteres* in some of the old writers.

102. 20. *Aspice;* Jovem.

> "Look up to the refulgent heaven above
> Which all men call, unanimously, Jove."

102. 23. *Cur . . . . est?* "why should I curse, as far as in me lies, that flood of light which shines, whatever it may be?" *Jove fulgente tonante;* a *formula* in the augural ceremony.

103. 3. *Immoderatum;* i. e. immense, infinite.

103. 14. *Altero;* an old form of the dative.

103. 16. *Neptunus a nando.* Cotta, the Academic, banters the Stoic in the third book for this derivation; and observes that if Neptune comes from *nando,* there is no name that may not be explained, and the derivation formed even by a single letter. It is certainly very easy to find out interpretations of most of the fables of the ancients, which may seem natural, though such meanings never were intended by the mythologists themselves. Lord Bacon has gone as far in this as any of the moderns, in his treatise De Sapientia Veterum; but what the opinions of the ancients were on these fables can be best ascertained from the ancients themselves, wherever they have spoken upon the subject.

104. 5. *Janum;* said to have been the first who erected temples in Italy, and instituted religious rites.

104. 26. *Non a venando;* as if she wandered about in hunting.

105. 1. *Noctu quasi diem efficeret;* Ben Jonson says the same: —

> "Thou that mak'st a day of night,
> Goddess excellently bright."
>
> *Ode to the Moon.*

105 5. *Timæus;* a celebrated historian of Sicily; he lived in the time of Ptolemy Philadelphus, and died B. C. 262: none of his writings remain.

105. 11. *Venerem.* Venus is here said to be one of the names of Diana, because *ad omnes res veniret;* but she is not supposed to be the mother of Cupid.